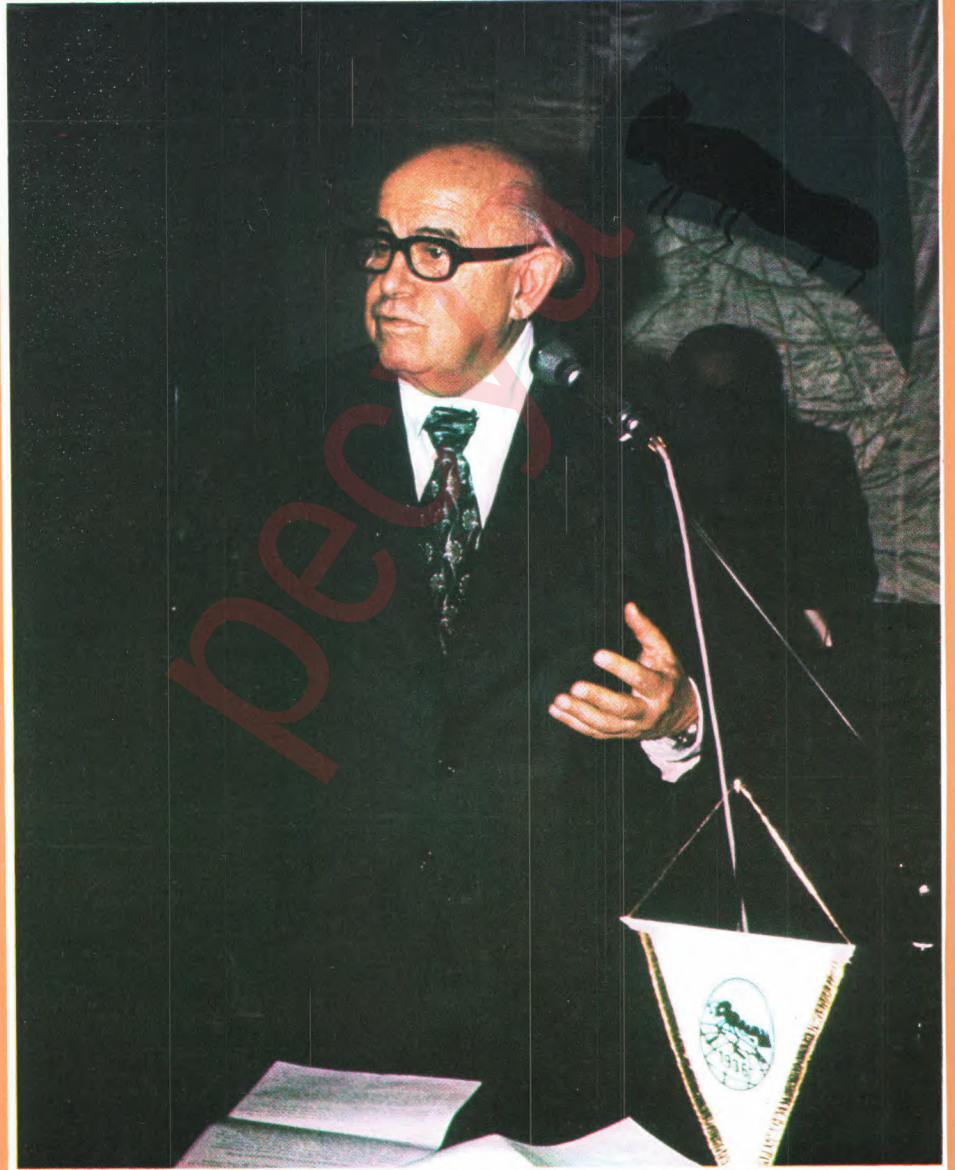

İKTİSAT DERGİSİ

YAKIT NAKLİYAT ve TİCARET A.Ş.

**KARA, DENİZ
ve
HER NEVİ NAKLİYAT**

İKTİSAT MEZUNLARINA BAŞARILAR DİLER

Büyükdere Cad. T.M.T. Han No. 84 Kat 3
Gayrettepe-İSTANBUL

TELEFON : 66 06 75

TELEK : 22231-İstanbul

İKTİSAT DERGİSİ

CİLT : XXVI

OCAK 1977

SAYI : 151

Fiatı 10 TL.

Yıllık : 120 - 6 Aylık - 60 TL.

Cemiyet Adına Sahibi :

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

Yazı İşleri Müdürü :

Şeref ÖZGENCİL

İdare Müdürü :

Mehmet ORHON

İdare Yeri :

Tünel Galip Dere Cad. No. 48/1

Telefon :

44 04 36 - 49 89 03 - 44 48 63

P. K. 599 Karaöy/İst.

Dergi Yönetim Komitesi

Prof .Dr. Akın İLKİN

Kenan MORTAN

Selçuk KALENDERLİ

Bülent YARDIMCI

Caner ERSOY

Sedat SANATKAR

Reklâm Tarifesi

Ön kapak içi 1500 TL.

İç sahife 1000 TL.

Arka kapak içi 1500 TL.

Arka K. (Renkli Ofset) 3000 TL.

Basıldığı yer : Yenilki Basımevi

Tel : 27 11 53 - 22 56 41

İÇİNDEKİLER

2. Görüş Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN
3. Yenilenirken İKTİSAT DERGİSİ
5. Dünya Ekonomisinde Enflasyon ve Durgunluk Nicholas KALDOR
17. 1977 Bütçesi Burhan ŞENATALAR
34. Prof. Dr. Sevim Görgün ile Bütçe Üzerine Röportaj Bülent YARDIMCI
39. AET ile İlişkileri, Türkiye'nin Bağımsızlığına Hizmet Edebilecek Hale Getirmek İçin Ne Yapmalı? Alp ORÇUN
45. Doğu Blokunun ve Gelişmekte olan Ülkelerin Artan Borçlanmaları. Celâdet MORALİGİL
49. Türk Bankacılık Sisteminde Kârlılık Tuncay ARTUN

Dikkat !

Daha evvel başka yerde basılan yazılara ücret ödenmez. Yazılarda ki fikirler yazarlara aittir. Cemiyeti ve dergiyi sorumlu kılmaz gönderilen yazılar basılsın veya basılmasın iade edilmez.

Görüş

Yeni girdiğimiz 1977 yılı başlarında Türk ekonomisini etkileyecek ve kamuoyunun dikkatini sürekli biçimde çekecek olayların başında 1977 bütçesi bulunmaktadır. Dörtlü bir koalisyondan ziyade dört başlı bir görünüm veren hükümetin iç çekişmeleri adeta bütçeye yansımıştır, denebilir. Bütçenin Büyük Meclise verilmesine ilişkin yasal sürenin son gecelerinde 15.5 milyar Türk liralık bir ilave yapılması, çok ciddi bir çalışma ürünü sayılması gereken bütçede bu temel ilkeyi zedelemiş, aynı zamanda «pazarlık bütçesi» niteliğini ön plana çıkarmıştır.

Bir ciddiyetsizlik örneği sayılabilecek son **andaki 15.5 milyarlık eklemeyi küçümsemek** gerekir. Bunun rakamlara yedirilmesi ve **kâğıt üzerinde tutarlılığının sağlanması**, sadece yeni bütçedeki tablolarda yapılacak düzenleme veya düzeltmeler yeterli olmayacaktır. Geride kalan yıllarla arasındaki kopukluğun da giderilmesi, bu durumda, kaçınılmaz olacaktır. Hatta, zincirleme etki, geriye gidişi birinci beş yıllık plana kadar götürebilir.

Burada, çeşitli yönleriyle eleştirilebilecek bütçenin, dikkati çeken bir noktası üzerinde durmakla yetineceğiz : Memur maaşları ve katsayı sorunu.

Devlet Planlama Teşkilâtı'nın son çalışmalarına ve bunu doğrulayacak diğer bazı göstergelere göre, Türkiye'de gelir paylaşımı giderek bozulmaktadır. Devlet kesiminde çalışanlar ise bu bozulmanın en büyük kurbanlarıdır, demekte büyük yanlış yoktur. Komisyon**daki bütçe** konuşmalarında da açıklanan ve sık sık göstergelerde yeralan rüşvet iddia ve olaylarının artışı, hiç şüphesiz bir raslantı değildir. Maaş düzenlemelerini siyasal iktidarın iradesine bırakmanın, bu olumsuz gelişimin devam etmesini kabullenmekten başka bir anlamı yoktur.

Yoğunlaşan biçimde gelişen adaletsiz gidişin önlenmesinde ancak iki çözüm aklı gelebilir. Birincisi, maaşların artış oranını, fiyat artışlarına bağlayacak otomatik bir mekanizmanın kurulmasıdır. Ancak bu çözüm, maaş sahiplerinin aleyhine olan gelişimi sadece durduran bir çözümdür. Daha bozulmasını önler; fakat, daha önce bozulmuş durumu adeta dondurur, düzeltmez.

İkinci çözüm ise, hem ortaya çıkan adaletsiz durumu düzelterek ve hem de aleyhte olan gelişimi döndürecek nitelikte bir çözümdür. Bu da, devlet kesiminde çalışanlara, toplu sözleşme ve grev haklarıyla donatılacak sendika kurmalarının sağlanabilmesidir.

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

• YENİLENİRKEN

Yenilenirken, aylık iktisat dergimizin yepyeni bir oluşum içinde olduğunu siz okuyucularımıza müjdeliyoruz.

Yeni çıkışta Türkiye'nin «ekonomik sorunlarının yaşam kavgasıyla eşdeğer» olduğunu bildiğimiz ve bu yöne dönük yorumlar getireceğimiz için SORUMLU ve İHTİSASLAŞMIŞ tetkik ve yorumlarla karşınıza çıkacağız. Ekonomi ilminin istatistik, rakam ve belge ilmi olduğu inancı bizi planlama dışındaki tüm kapkaççılara karşı mücadele yoluna itecektir.

Türkiye siyasileri «ekonomik literatür» dönemini başlatmalıdır. Partiler artık imam, mühendis ve edebiyatçıdan çok «ekonomistlerin» kontrolunda olmalıdır. Bugün ekonomik krize giren Fransa bir ekonomist LA BARRE'a geleceğini teslim ediyor. Almanya'da siyasilerden çok Alman Merkez bankası genel müdürü «para politikasını» yönetiyor. Amerika'da bir Friedman var, Keynes'ten ve neo-Keynesyenlerden sonra bu isim dünyanın en büyük ekonomik gücünün beyi... Artık dev ekonomiler dev isim ve ekollere sırtını dayayıp daimi bir yenileşme içinde dolanırken Türkiye'nin son elli yılında kaç ekonomist adı aklınıza geliyor... Hatta hatta son kritik onbeş yılın Türkiye'sinde ekonomik «beyin takımlarını» sırayayabilir misiniz?

Yenilenirken ekonomide yepyeni bir ufuk açma çabasıdayız... Türkiye'yi gelişmiş ülke ekonomileri ardından değerlendiren «gerçekten yoksun» teorilerle eleştirmeyeceğiz... Artık çağdaş ekonomi «gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler» topluluğudur. Türkiye gelişmekte olan ülkedir ve ünitelerinin ilişkisi açısından gelişmiş ve geri kalmış ülkelerle daimi çağrışım içindedir. En dinamik «ekonomik gruptayız». Ya tüm olanaklarımız ve kaynaklarımızı seferber ederek kalkınırız yada Brezilya ile birlikte kriz geçiren gelişmiş ekonomilerin sanayi ürünleri pazarı olarak onların ihracat pazarı sıkıntısını ha-

fifleten ülkeler topluluğu arasında yer alırız. Gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye petrol sıkıntısına rağmen kalkınma hızı 7,2 ile gözleri üstünde toplayan bir ülkedir. Bunun yanına sanayileşmeyi ekliyerek kalkınmış ülke olabileceğimiz gibi tam tersine montaj ve tüketim sanayi malları üreterek «dış ticaret açığı» veren ülke yarışımızda devam edebiliriz.

Sevinerek belirtelim ki üreticisiyle, işveren ve işçisiyle Türkiye artık «ihracata dönük ağır sanayi» istemi içindedir. Bu mücadele verilirken karşımıza bizi pazar olarak gören ekonomileri alacağız, bu mücadele kolay değil zordur, bilinçli olunmazsa muvaffak olunamaz. Bunun için aylık dergimizi «ekonomik sorunlar deney ve tartışmalar» forumu kabul etmelisiniz. Gelişmekte olan Türkiye'nin bir taraftan bilimsel olarak teorik ekonomik yapısını kurarken diğer taraftan da bu oluşumun ve gerçeğin «sorun tartışmasını» yapacağız. Bu uğraşlar bize kalkınma yolunda yeni ufuklar, prensipler ve yöntemler uyaracak... Bunları tartışacak ve tatbikatta kovalıyacağız. Teorik ekonomiden pratik ekonomiye dönüşmek Türkiye'nin kalkınma beyinlerini oluşturacaktır. Biz artık ekonomistlerin bu kaynaklardan geçerek «ülke gerçeklerine ulaşacağına inanıyoruz».

Bu dergi ekonomistlere genel bir çağrıda bulunuyor... Türkiye üçüncü dünya ile kalkınmakta olan ülkelere kendinden önce ders alacağı misali bulunmayan bir özel açıdan bakıyor. Bu tür ülkelerde kalkınma yolu bulacaklar ve o yolu çizecek ekonomistleri ve beyin takımları bulunacak. Biz bu «yaratıcı ekonomi» dünyasına Türkiye'nin gözünü açacağız. İmkânımız oldukça üç tür ülke blokunun sorunlarını kendi eleştirisi açısından değerlendireceğiz. Kapitalist aşamaya gelmemiş ve ihracat fazlası olmıyan bir ülke bugünkü sosyal gelişme içinde klasik Keynes ekolüyle değerlendirilemez... Yıllarca ekonomi eğitiminden, Türkiye'nin ekonomik sorunlarını halletmekte başvurduğumuz yabancı kaynaklı beyinlerin başımıza ördükleri ekonomik zorlukları bugün hep birlikte çekiyoruz. Gelecek günler Türk ekonomistlerinin kendi bünyeleri için yaratacakları tartışmaların dinamizminde tüm dünya ekonomi literatürünü etkiliyecek prensipleri oluşturacaktır. Bu zor değildir, çünkü Türkiye bu aşamaya 1977 de hazırıdır...

Dünya Ekonomisinde Enflasyon ve Durgunluk

Nicholas KALDOR
Çev. Sedat SANATKAR

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonraki ilk 25 sene belli başlı sanayi ülkeleri için hayat standardının hızla yükselmesi, düşük işsizlik oranları ve etkilerinin 1953 yılında sona erdiği Kore Savaşı dönemi hariç, üretimde veya fiyatlarda savaş öncesi görülebilen kararsızlığın yokluğu gibi özellikleriyle belirlenen müstesna bir ekonomik büyüme ve zenginlik devresi olmuştur.

Böyle bir olayı hiç kimsenin beklemediğini gayet emin olarak söyleyebilirim. Çünkü bu durum Birinci Dünya Savaşından sonra görülen olayların seyrine tamamiyle ters düşmüştür. Bu kez savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik gerilemeden eser yoktur.

Bütün bu dönem boyunca fiyatlarda sürekli bir artış olduğu doğrudur. Anılan dönemde ideal olarak nitelendirilebilecek bir fiyat istikrarlığına dünyanın hiç bir yerinde rastlanmadı. Fakat tüketici

fiyatlarıyla hesaplanan enflasyon oranı uzun bir süre ılımlılığını korudu ve 1960'ların sonuna dek hızlanma eğilimi göstermedi. 1953-67 devresini kapsayan 14 yıl içinde belli başlı 11 sanayi ülkesinde ve bu ülkelerin sanayi sektörlerinden kaynaklanan enflasyon oranı yılda ortalama yüzde 2'nin biraz üzerinde seyretmiştir. Buna karşılık dünya yiyecek ve ana maddelerinin fiyatları (Kore Harbi devresine kıyasla) oldukça düzenli bir görünüme sahipti.

Fakat 1968 yılından sonra durum değişmeye başladı. Belli başlı sanayi ülkelerinde farklı oranlarda olmakla beraber, bir birim sınai hasılaya düşen emek maliyetindeki artış hızlanmaya başladı. Uluslararası ödemeler sisteminde ortaya çıkan zorluklar 1971 yılında sabit döviz kurunun genellikle terkedilmesine yol açtı. Bunu, 1972 ve 1973 yıllarında ortaya çıkan ve Arab-İsrail harbinden sonra petrol fiyatlarındaki dört misli artışların neden olduğu, hammadde fiyatlarındaki artışlar izledi. Hammadde fiyatlarındaki bu artışların hemen arkasından genel fiyat seviyesini yükseltici rol oynayan toplu iş sözleşmeleri enflasyonu getirdi. Böylece, bütün ülkelerin tüketici fiyatlarında eşine rastlanmayan bir enflasyon ortaya çıktı. 1973-1975 dönemini kapsayan 2 yıl içinde tüm OECD ülkelerinde enflasyon oranı ortalama yüzde 26 idi. Bu oranlar İngiltere'de % 44, Japonya'da % 38, Almanya'da % 14 ve İsviçre'de % 17 idi.

Böyle bir olayda, daha önceki barış devrelerinde hiç rastlanmamıştı. Bundan, bu düzeydeki enflasyon oranlarının sadece bir veya iki ülkede değil tüm ileri sanayi ülkelerinde ortaya çıkışını kastediyorum. Bu tür bir enflasyonun göze çarpan bir özelliği de sınai üretimde açık bir şekilde görülen azalma ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır. 1960'larda yılda % 6-7, 1971-73 devresinde % 9 oranlarında artan sınai üretim 1974'de durgundu ve 1975 yılında ise % 10 oranında düştü. Buna bağlı olarak ta işsizlik seviyesi 1930'lardaki seviyeye yükseldi.

Enflasyon ve ekonomik durgunluğun birlikte ortaya çıkışı yeni bir olay olup, açıklanması ekonomistleri oldukça güç durumda bırakmaktadır.

Kanımcı bu olayı, tüm ülkelere para arzının artması veya toplu iş sözleşmelerinden kaynaklanan bir maliyet-itişi gibi tek bir ne-

dene bağlamak bir anlam taşımaz. Aynı zamanda enflasyon oranındaki bu hızlı artışı, uzun süreden beri devam eden, sürünen enflasyonun kaçınılmaz bir sonucu olarak görmekte yanlış olacaktır.

Ana Mallar Sektörü ve Sanayi Sektörü

Bu durumu izah etmek için ekonomik faaliyetleri, makro-ekonomik analizlerde (gerek Keynesci gerekse parasal bir yaklaşımla) daha önce yapılan ayırımlardan farklı bir ayırıma tabi tutmak gerekmektedir. Bu ayırım ana (tarım) sektör bir yanda, ikinci (sanayi) ve üçüncü (hizmet) sektörleri diğer yanda olmak üzere yapılır. Bu sektörler genellikle birbirinin bütünleyicisi olup ana sektör yiyecek, yakıt ve temel maddeler şeklinde **sınai faaliyetler** için gerekli temel gereksinimleri sağlar; ikinci sektör, bu maddeleri işleyerek yatırım veya tüketim için hazır mallar haline getirir ve üçüncü sektör de ilk iki sektöre bağlı olarak bu maddelerin ulaşım ve dağılımına yardımcı olur veya bunlardan **bağımsız farklı** hizmetler görür.

Hizmetler sektöründe büyük sorunlar ortaya çıkması olasılığı pek az iken, gerek **sınai sektör** gerekse **ana sektörün** temel yapılarındaki ve genel ekonomik sonuçlarındaki farklılıklar nedeniyle değişik özelliklerde enflasyonun kaynağı olabilirler.

Sürekli ve istikrarlı bir ekonomik ilerleme bu her iki sektördeki üretim artışlarının birbirleriyle arzu edilen bir ilişki içinde olmasını gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, tarımın ve madenciliğin üretimindeki artışın **ikinci** (ve de üçüncü) sektördeki büyümeyi yansıtan talep artışı ile tutarlı olması gerekmektedir.

Teknik açıdan, **toprak**tan tasarruf sağlayıcı yeniliklerle desteklenen ana üretimdeki büyümenin ikinci ve üçüncü sektördeki üretim ve gelirin artış oranıyla aynı derecede olacağı beklenemez. Bunun nedeni, fiyat mekanizmasının özellikle nisbi fiyatların işlevi ya da ana mallarla imal edilmiş mallar arasındaki ticaret hadleridir. Ticaret hadleri ne kadar tarım ve madencilik lehine ise yeni yatırımlar kanalıyla en son teknolojik yeniliklerin uygulanması sonucu üretimdeki artış hızı da o kadar yüksek olacaktır. Eğer, ana sektördeki üretim artışı, **sınai talebin** artışından daha hızlı olursa ticaret hadleri

sanayi lehine değişecektir. Bu da, teorik olarak, sınai büyümeyi ve dolayısıyla -ana malların üretimindeki artışı bir süre yavaşlatarak- ana mallar için talebi uyacaktır.

Ticaret hadleri ana mallarla mamül malların fiyatları arasındaki oran olduğundan, bu mekanizmanın verimli bir şekilde nasıl çalışabileceğini söylemeden önce malların ve sınai üretimin pazarlarının yapısını dikkatle incelememiz gerekir. Ana malların üretildiği alanda, üretici veya yoğaltıcı piyasa fiyatın yerini alır ve fiyatlar Adam Smith'in açıkladığı klasik şekilde piyasa şartlarına doğrudan doğruya tepki gösterir. Fiyatlardaki değişmeler üretim ve yoğaltımın gelecekteki uyumu için bir sinyal vazifesi görürler. Öte yandan, sanayide ise -en azından üretimin fazlasının büyük kuruluşların elinde olduğu modern sanayi toplumunda- fiyatlar yöneltir, yani üretici tarafından tayin edilir. Ayrıca, üretimin talepteki değişmelere göre bir stok-ayarlar mekanizması yoluyla ayarlanması fiyat değişiminden bağımsızdır. Üretim, satılmayan malların birikmesi karşısında kısılır ve stokların tükenmesi halinde ise fazlalaştırılır. Ana ürünlerin fiyatlarının aksine sınai ürünlerin fiyatları pazarda teşekkül etmiş fiyatlar değildirler. Çünkü, tipik bir üretici normal olarak tam kapasiteyle çalışmaz. Bu durumda üretici ürettiği her ilave birime fazla bir maliyet yüklemeyen üretimini arttırabilir ve gerçekte üretimini arttırıp maliyetini düşürdüğünden kâr eder. Bu şekilde yönetilen fiyatlar piyasa tarafından değil maliyetlerin belirlediği fiyatlardır. Bu fiyatlara, harcanan emeğin ve kullanılan hammaddenin maliyetine genel giderleri ve kârları içeren çeşitli yüzdelerin ilave edilmesi suretiyle erişilir. Bir sanayi sektöründe ne kâr marjları ve nede emek maliyetleri talepteki değişmelere karşı özel bir tepki gösterirler.

Yukarıda söylediklerimizden, ana ürünlerdeki artış ile imalat faaliyetlerindeki artış arasındaki herhangi bir uyumsuzluğun yükünün tamamıyla hammadde pazarlarının üzerine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Piyasanın tutumu ise, stok bulundurma üzerindeki spekülasyonların büyük etkisi ve aynı zamanda talebin fiyat elastikiyetinin düşüklüğü ve arzın fiyat değişmelerine göre ayarlanmasının içerdiği zaman gecikmeleri yüzünden düzensizdir. Üretim artışı tüketimdeki artışı geçtiği zaman (1920'lerde olduğu gibi) bunun ilk yansıması

stoklardaki birikimdir. Bu birikim, talebin ilerde artacağı ümidiyle ve fiyatlarda da ılımlı değişmelerle, senelerce sürebilir. Böyle bir olaya 1925-29 devresinde rastlandı ve Milletler Cemiyeti endeksine göre ana ürünlerin sene sonu stokları üç misli artmasına rağmen fiyatlarda çok az bir düşüş kaydedildi. Ekonomik canlılığın sona ermesiyle fiyatlar -üç senede % 50'in üzerinde- hızlı bir şekilde düştü ve bu düşüş malların sanayi sektörü tarafından massedilmesini hızlandıracağı yerde tam ters bir durum yarattı. Şöyle ki, ana ürün üreticilerinin sınai ürünlere olan taleplerindeki azalış ve sınai ülkelerdeki ana üretime yapılan yatırımlardaki azalış, şehirlerdeki işçilerin yiyecek fiyatlarındaki düşüşten dolayı ortaya çıkan reel gelirlerindeki artışın sınai talebi uyarıcı etkileri üzerinde olumsuz bir durum yarattı. Emtia fiyatlarındaki bu hızlı ve ani düşüş tarihte görülebilecek en büyük sınai durgunluğa yol açmıştır.

Yukarda bahsedilen olay, hammadde fiyatlarındaki herhangi büyük bir değişikliğin -ana ürün üreticilerinin lehine veya aleyhine bir durumdan bağımsız olarak- sınai faaliyetler üzerinde oldukça olumsuz bir tesire sahip olabileceğini göstermektedir. Büyük fiyat değişimleri sınai büyümeyi, değişmelere bağlı olacak bir durumda arttıracığı diğer bir durumda ise geciktireceği yerde, her iki durumda da geciktirmektedir.

Bu şimdi size anlatacağım gibi kısmen; emtia fiyatlarındaki düşmenin ticaret hadlerini ana üreticiler aleyhine değiştirmede tesirli bir alet oluşundan, buna karşılık emtia fiyatlarındaki yükselişin ise ticaret hadlerini kendi lehlerine çevirmede pek tesirli olamamasından, kısmen de ticaret hadlerindeki bir değişimin neden olduğu dünya gelir dağılımındaki bu ani değişimin ortaya çıkardığı gerçek gelir ve kazançlardaki uyumsuzluğun bir neticesidir. Bu uyumsuzluk ta sınai talebi muhtemelen ters yönde etkileyecektir.

Bahis konusu uyumsuzluğun en önemli nedeni, emtia fiyatlarının taleple belirlenip, sınai ürün fiyatlarının ise maliyetle belirlenmesidir. Bu yüzden hammadde fiyatlarındaki artış maliyet üzerinde kuvvetli enflasyonist etkiye sahiptir. Temel maddelerin ve yakıtım fiyatlarındaki artış, üretimin çeşitli safhalarından geçerek son fiyatı belirler. Üretimin çeşitli safhalarında ilk maliyetlere yapılan yüzde ilaveler nedeniyle fiyatın biraz da şişirilmesi her safhadaki nakit

marjlarının yükselmesi demektir. Bu da, ücret artışları için baskıya yol açar (bilhassa sendikaların kuvvetli olduğu ülkelerde) ve kendi başına kuvvetli bir faktör olan katma değerdeki kâr paylarında bir artışa neden olur. Buna işçilerin hayat standartlarındaki bir düşüşe karşı gösterdikleri isteksizliği (Sir John Hicks, bunu «Gerçek Ücret Direnişi» olarak ifade etmektedir.) ücretlerde fiyat nedenilye ortaya çıkardığı artışı da ilave edebiliriz. Bu nedenlerden dolayı ticaret hadlerinin ana sektör üreticileri lehine değişmesinin uzun süreli olacağı söylenemez. Üstün piyasa gücüyle sanayi sektörü, hammadde fiyatlarındaki yükselmeyi, sanayi ürünlerin maliyetine yansıtma yoluyla önleyerek gerçek gelirine yapılan her türlü baskıya karşı koyar.

Bundan başka kısmen ana sektör üreticilerinin kârlarındaki artışın harcamalarındaki artışa eşit olmadığı —örneğin petrol üreticilerinin malî varlıklarındaki son zamanlarda görülen birikim gibi— kısmen de hemen hemen tüm sanayileşmiş ülkelerde hükümetler enflasyonla mücadele için tüketici talebini azaltıcı ve sınaî yatırımı destekleyen parasal ve malî çözümlere başvurdukları için, bizzat enflasyonun kendisi sanayi mallarının efektif talebi üzerinde deflasyonist etki yaratır. Böylece hammadde fiyatlarındaki yükseliş, sanayi sektörlerindeki sanayi faaliyetlerini kısıtlamaya neden olan ücret/fiyat tipi bir enflasyon yaratır.

Bunun en güzel örneğine, 1972-73 yıllarında ABD’de rastlandı. Bu enflasyon bir ücret enflasyonu olmayıp gerçekte bir maliyet enflasyonuydu. Enflasyona hammadde fiyatlarındaki yükseliş neden olmuş ve onu önlemek için kısıtlayıcı parasal tedbirler alınmıştı. Fakat bu tedbirler sonunda ciddi bir ekonomik durgunluk ortaya çıkardı. (Buna rağmen daha sonraları benzer tedbirlerin diğer ileri sanayi ülkelerinin hükümetleri —örneğin Almanya ve Japonya— tarafından alındığı da görülmüştür.)

Eğer yukardaki analiz doğruysa piyasa mekanizması, dünya ekonomisinin uyumlu gelişmesine yardımcı olmak için, mevcut ana malların artışı ile bu mallara olan isteklerdeki artış arasında sürekli uyumu sağlamada oldukça yetersiz bir faktör olmaktadır. Prensipten olarak, sanayileşmenin hızlanmasına öncülük etmesi gereken ham-

madde üstesinin ortaya çıkışı, sınai ürünler için efektif talebi azaltarak ters tepki yaratabilir. Aynı şekilde, ticaret hadlerinin düzelmesi yoluyla mevcut ana ürünlerin artışını hızlandırması gereken kısıtlıkların ortaya çıkışı ticaret hadlerindeki iyileşmeyi destekleyeceği yerde sınai faaliyetler üzerindeki olumsuz etkisiyle hem ana hem de sanayi sektöründe yeni yatırımlar yapılmasını engelleyerek imalatçıların fiyatlarında bir enflasyona yol açabilir.

Geriye baktığımızda, sanayi ülkelerinde harp sonrası başlayan ekonomik canlılığın (Kore Harbi esnasındaki hammadde fiyatlarında izlenen kısa süreli fakat önemli artışlar hariç) önemsiz birkaç kesinti ile ve kararlı hammadde fiyatlarıyla 1970 yılının başlarına kadar başarı ile devam etmiş olması dikkatleri üzerine çekmektedir. Bunun başlıca nedeni, tarımda topraktan tasarruf sağlayıcı teknolojik yeniliklerin bu dönemde daha önceki bütün tarih dönemlerini aşan bir hıza erişmiş olmasıdır. Bunun sonucunda tarımsal ürün üretimi ve ihrac eden ülkelerde büyük ölçüde tarımsal ürün üstesi ortaya çıkmıştır. Tüm üretici ülkelerin hükümetleri fiyat sisteminin etkilenmemesi için fiyatları destekleme ve bazı amaçlarla diğer mallarda da stok yapma politikası izlemişlerdir. Bu fiyat destekleme politikaları sayesinde ziraî gelir kararlı bir şekilde büyümüş, imalat malları talebinin genişlemesi için önemli bir ana kaynak sağlanmıştır.

Sürünen Enflasyonun Nedenleri :

Bununla beraber, daha önce değinilen sanayi ülkelerinde, ana malların ihrac fiyatları kararlı, daha doğrusu sabit bir trend etrafında dalgalanırken imalat mallarının ihrac fiyatları sürünen enflasyon nedeniyle yavaşça yükseliyordu.

Bu devreyi —1953 yılından 1967 yılına kadar olan devre— yeniden gözden geçirdiğimiz takdirde, ücret enflasyonunu açıklayan iki standart teoriden ne toplu iş sözleşmesinden kaynaklanan bir maliyet itisinin ve ne de emek piyasasındaki aşırı daralma yüzünden ortaya çıkan emek talebindeki azalmanın soruna bir çözüm getireceğini zannetmem.

Kanımda meseleye en yaklaşık izah biçimi, farklı iş ve mesleklerdeki nisbi kazançların sürekliliğini sağlayan sosyal güçler de bu-

lunmaktadır. Çünkü belirli öncü ve kilit sektörlerde elde edilen ücret artışları ekonomideki genel ücret artış oranını belirleme eğilimi gösterir. Ayrıca, ücretlerdeki artış oranında; verimlilik oranındaki artışın ortalamanın üzerinde olduğu dinamik sektörlerde verimlilik oranındaki artıştan daha az, buna karşılık diğer sektörlerdeki verimlilik oranındaki artıştan, daha çok artma eğilimi izlenmektedir.

Büyük kurumların egemen olduğu ekonomilerde fiyat rekabetinin, maliyetlerde (yeni ürün ve tekniklerin ortaya çıkışına veya satışların hızla artmasına veya her ikisine birden bağlı olarak) olağanüstü kazançlar sağlayan firmaları bu kârları maliyetlerdeki azalmaya eşit oranda yoğaltıcıya düşük fiyatlar halinde yansıtmaya zorlamakta etkili olduğu söylenemez. Bu durumun varlığı bir bakıma gereksiz olan fazla ücret artışlarına yol açar. Bu artışlarda da genellikle, işverenin gerekli işgücü için ne ödemesi gerektiği değil de ne kadar ödeyebileceği görüşü hakimdir.

Evrensel Ücret Patlayış Yılları (1968-71):

1953-67 yılları arasındaki uzun bir dönemi içeren sürünen enflasyonun yukardaki analizi, hammadde fiyatlarının artmakla beraber yine de göreceli olarak ılımlı bir artış gösterdiği 1968-71 döneminde izlenen fiyat ve ücret artışı oranlarındaki ani yükselmenin nedeni olarak gösterilemez. Nedenleri halâ tartışılan ücretlerdeki bu yüksek artışlar birçok sanayi ülkelerinde hemen hemen aynı zamanda, örneğin ya 1968-69 döneminde (Japonya, Fransa, Belçika ve Hollanda'da olduğu gibi) ya da 1969-70 döneminde (Almanya, İngiltere, İsviçre ve İtalya'da olduğu gibi) ortaya çıktı. Amerika'da ücret artışlarına diğer ülkelerden daha önce fakat oldukça ılımlı olarak rastlanılmıştı. Örneğin Amerika'da 1967'de ve 1968'de saat başına kazançlardaki yıllık artış % 6 2/3 oranına erişirken tüm Batı Avrupa ve Japonya'da 1970 yılında kazançlardaki yıllık artışlar iki misli olmuştu.

Amerika ve Avrupa'da ücret artışlarındaki bu farklı durumu, Viyetnam savaşının neden olduğu, Amerika'daki talep enflasyonuna bağlayan bir düşünce ekolü vardır.

Savaş ile uluslararası fiyatlar ya da diğer ülkelerdeki ödemeler dengesi üstesinin (bu durum Amerika'da gittikçe büyüyen bir öde-

meler dengesi açığına tekabül ediyordu) neden olduğu talep baskıları arasında ilişki kurulmaktadır. Fakat bu görüş bana birçok nedenlerden akla yatkın gelmemektedir. Bir kere, Amerika'daki ücret ve fiyat enflasyonu oranı Avrupa ülkeleri ve Japonya'dakinden daha ılımlı olduğundan, uluslararası fiyat artışlarını ABD'nin kendi içindeki enflasyona bağlamak oldukça güçtür. İkincisi, ABD ödemeler dengesi açığının diğer sanayi ülkelerinde ilâve talep fazlası yarattığını farz etmek, bu ülkelerdeki talep baskısının bu yıllarda yükseldiğini ve ücret patlamalarının emek piyasasındaki artan talep baskısının neticesi olduğunu kabul etmeyi ima etmek demektir. Bu, bazı ülkeler için doğru olabilir fakat tüm ülkeler için geçerli değildir. Örneğin, İngiltere'de işsizlik oranının oldukça yüksek olduğu 1969 - 70 dönemini kapsayan yıllarda ve ekonominin durgunluğa geçtiğinin açık olduğu 1970 yılı içinde ücretlerdeki patlayışı ilâve talep baskısıyla açıklamak oldukça güç olacaktır.

Ben, OECD ve diğerleri tarafından ileri sürülen ve sorunun ana noktasını sendikaların, gelir vergisi ödemeleri için kişinin cebinden ödediği miktarın hergün biraz daha artması ve sigorta kesintilerinin gittikçe daha fazla olması nedeniyle, artan militanca davranışlarında arayan görüşün çok daha akla yatkın olduğu kanısındayım.

Bu görüş bile ücret patlamalarının neden daha önce olmayıp, özellikle o devrede olduğunu veya neden birçok farklı ülkelerde bu patlamaların hemen hemen aynı zamanda ortaya çıktığını halâ izah edememektedir. Bununla beraber bu durum Amerika'da ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde öğrenci ayaklanmalarına neden olan sosyal güçlerin veya 1848'in Şubat ve Mart'ında Avrupa'yı boydan boya kaplayan devrim dalgalarının izahından daha zor değildir. Tüm bu olaylar uzun süreden beri devam eden kin ve tatminsizliğin etkilerini taşıdıkları için, bir ülkede başladıktan kısa bir süre sonra diğerlerine de yayılıyordu.

Hammadde Fiyatlarındaki Patlama

Ücret enflasyonundaki hızlanma, uluslararası ticarete imalat malları fiyat seviyelerinde meydana gelen artışlarla yakından ilgilirdi. Öyle ki, dolarla ifade edildiğinde, Birleşmiş Milletler dünya

imalât malları fiyat endeksi 1953-58 yılları arasında yıllık % 1 ve 1968-71 yılları arasında ise yıllık % 5 artmıştır.

İmalât mallarının fiyatlarındaki bu yavaş ve kararlı yükseliş ana ürün üreticilerinin ticaret hadlerinde bu üreticilerin aleyhine bir durum ortaya çıkardı. Nitekim, ticaret hadlerindeki bu bozulma nisbeti 1953-71 yılları arasında % 23'e ulaşmış ve bu nisbetin sadece % 3'ü 1953-68 devresine aittir. Bunun nedeni ise, 1968-71 devresini içeren 3 sene zarfında imalât malları fiyatlarının ana ürünlerin fiyatlarından daha süratli bir şekilde yükselmesidir.

Hammadde fiyatlarındaki asıl yükselme 1972 yılının son yarısında başladı. Bu yükselişin, bir kıtlık bekleyişinin neticesi olduğu pek az şüphe götürmektedir. Çünkü temel ziraî malların yıl sonu stoklarında 1973 yılına kadar büyük bir düşüş kaydedilmişti. Fakat, 1973 yılında dünya buğday stoku normal seviyesinin yarısından da biraz aşağıya düştü. Bu durum, aslında, Rusya'nın 1972-73 yılları arasında verimsiz hasat nedeniyle beklenilmeyen alışlarından ve Amerikalıların yıllarca devam eden ticaret üstesinin sona erişini farketmelerindeki yavaşlıktan doğmuştur.

Yiyecek maddeleri özel bir durum arz etmekle beraber, 1973 yılında ve 1974'ün ilk yarısında lif ve metal fiyatlarındaki hızlı artış, hammaddelerin kullanım oranının, 1972 yılının son yarısı ile 1973'ün ilk yarısında dünya sınai faaliyetlerde izlenen yıllık % 10'un üzerindeki bir artış nisbetinde, mevcut hammadde artış oranından daha fazla olacağının bir belirtisi olarak görülüyordu.

Fakat işlediği zannedilen tek faktör bu değildi. Bilinmeyen bir noktaya kadar, doların altın karşısında serbest bırakılmasını takip eden büyük kur değişikliği de, genel enflasyonist bekleyişlerle birlikte, (25 sene önce Kore savaşı esnasında ortaya çıkan ve hiç bir zaman gerçekleşmeyen kıtlık bekleyişlerinin hammadde fiyatlarını yükselttiği gibi) büyük ölçüde hammadde alımlarını özendirmiş olmalıydı. Hammadde fiyatlarını hemen hemen % 50 oranında arttıran fiyatlardaki bu ani yükseliş 1-2 sene içinde etkisini yitirdi. Bu yeni durumda, altın fiyatlarındaki yükselişle Ekonomist dergisinin hammadde fiyatları endeksindeki yükseliş arasında bir korrelasyon vardı ve her ikisi de aynı zaman çizgisini izlemekteydiler.

Hammadde fiyatları iki üç misli arttıktan sonra neticeleri gayet iyi bilinen petrol fiyatlarındaki büyük artışlar ortaya çıktı. Petrol fiyatlarındaki bu artışların doğurduğu evrensel sınâî durgunluk, bazı hammaddelerin fiyatlarında —metaî ve sınâî maddeler gibi— önceki artışlara eşit oranda bir düşüşe yol açmakla beraber fiyatlar, ekonomik gelişmenin ilk belirtileri olarak, geçen Şubat'tan itibaren yeniden ve daha hızlı bir şekilde artmaya başladı.

Yiyecek fiyatları 1974 yılındaki seviyesinden bir miktar aşağı düşmüştü fakat bu aralar tekrar yükselmektedir. Belli başlı sanayi ülkelerindeki üretim ve işsizlik seviyesi henüz, durgunluk öncesi bulundukları seviyelerinden oldukça uzaktadırlar. Petrol dışındaki hammadde üreticilerinin ticaret hadleri, imalâtçılar yönünden bakıldığında 1970'lerdeki durumdan pek farklı değildir. Bu kitlenin satın almak zorunda oldukları petrol gereksinimleri de dikkate alınırsa durumlarının daha da kötüleşeceği bir gerçektir.

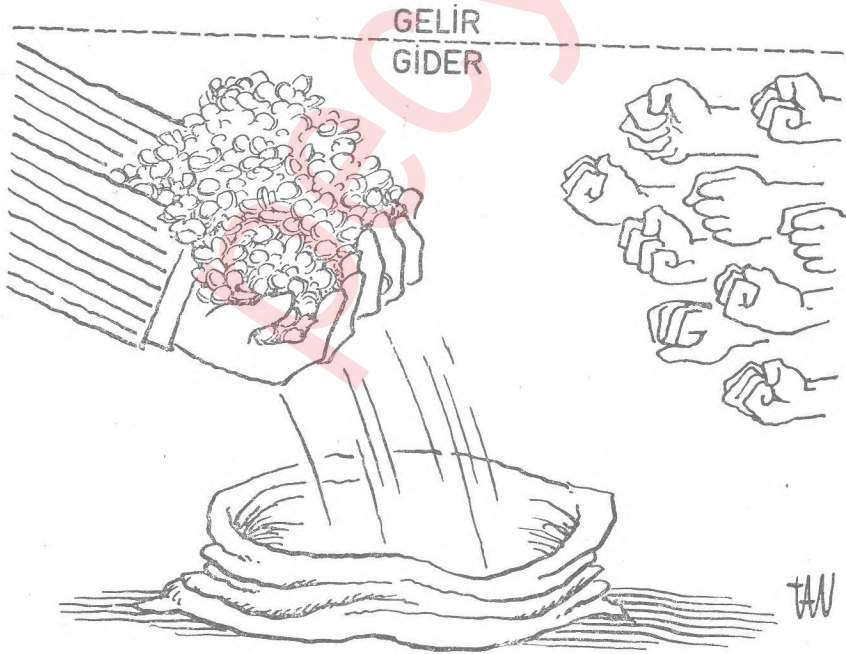
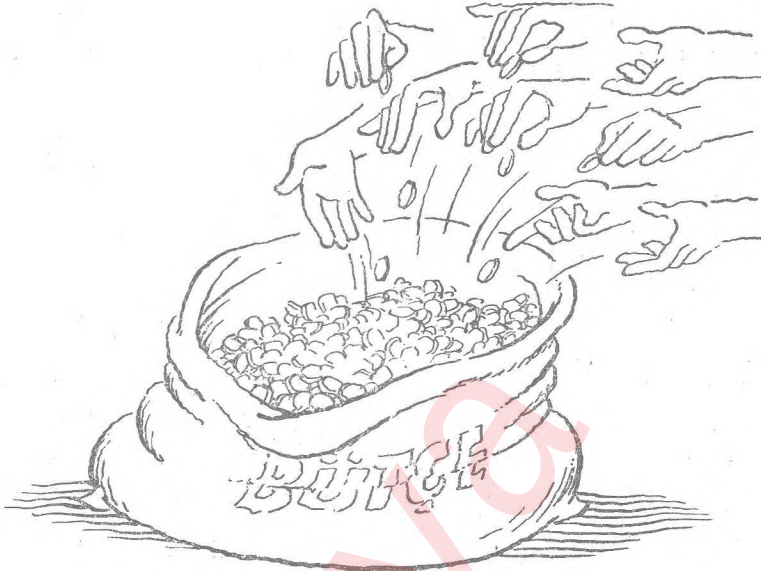
KARANFİL ÇİÇEKEVİ

İktisatlıların Hizmetindedir.

Şişli, Halasgârgazi Cad. No. 335/A

Tel: 46 33 34

Not: Şubemiz yoktur.

1977

Bütçesi

Burhan ŞENATALAR

Bu yazıda amacımız 1977 Bütçesini giderler ve gelirler açısından genel bir bakışla değerlendirmektir. Bunun için önce giderler toplamında ve belirli gider türlerinde ortaya çıkan artışların önemi gözden geçirilecektir. İkinci bölümde de gelirler toplamında ve belirli gelir türlerinde doğan yükselmeler ele alınacaktır.

I. KAMU GİDERLERİ AÇISINDAN 1977 BÜTÇESİ

A) 1977 Bütçesinin toplam tutarına baktığımızda % 40'ı aşan bir büyüme ile karşılaşmaktayız. 1977 malî yılı konsolide bütçesi 1976 yılı başlangıç ödeneginden % 42,6 oranında daha büyüktür. Tablo 1'de genel bütçe, katma bütçe ve konsolide bütçeye ait artış oranları verilmiştir.

TABLO : 1(*)

	1976 Yılı Başlangıç Ödeneği (Milyon T.L.)	1977 Yılı Teklifi (Milyon T.L.)	Artış Oranı (%)
Genel Bütçe	151.720,0	217.436,2	43.3
Katma Bütçe	28.230,4	41.910,2	48.5
Toplam	179.950,4	259.376,4	41.1
Hazine Yardımı	—25.709,0	—39.376,4	53 0
Konsolide Bütçe	154.241,4	220.000,0	42.6

* : Tablonun düzenlenmesinde 1977 bütçe gerekçesindeki verilerden yararlanılmıştır.

Görüldüğü gibi gerek genel, gerek katma bütçelerin toplam artış oranları % 40'ı aşmaktadır.

B) Bu artışı daha yakından görebilmek için çeşitli kurumların bütçelerindeki büyüme oranlarına bakalım.

Genel bütçeye dahil kurumlardan, ortalama artış oranının (yani % 43,3'ün) üzerinde bir gelişme gösterenler şunlardır :

TABLO : 2

Kurumlar	1976 Ödeneğine Oranla 1977 Teklifinin Artış Oranı (%)
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1531,7
Orman Bakanlığı	346,1
İmar ve İskân Bakanlığı	96,5
Devlet İstatistik Enstitüsü	59,5
Gençlik ve Spor Bakanlığı	56,1

Toprak ve İskân İşleri Gn. Md.	54,5
Turizm ve Tanıtma Bakanlığı	54,3
İçişleri Bakanlığı	46,8
Sosyal Güvenlik Bakanlığı	45,9
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	44,2
Maliye Bakanlığı	43,6

Yukarda verilen artış oranlarının bir bölümü küçük bütçeli kurumlara ait olup genel toplam açısından büyük bir önem taşımaz. Örneğin Orman B., D.İ.E., Gençlik ve Spor B., Toprak ve İskân Gn. Md., Turizm ve Tanıtma B. ile Sosyal Güvenlik B.'nin bütçeleri 1977 yılında bile 1 milyarın altında kalan tutarlardır. Yeni bütçede en çarpıcı artışı gösteren Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ödeneği ise 1976'da 1 milyarın altında iken bu yıl 15 milyara yaklaşmıştır. Küçümsememeyecek olan bu artışın yöneltildiği alanlar da önemlidir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesi içinden sınıflaşmaya katkı için önemli tutarlar ayrılmıştır, örneğin: Ağır Sanayii ve Diğer Yatırımları İşletme ve Katılma Teşvik Fonu: 2 milyar; Küçük Sanayi Sirketleri Fonu: 1,2 milyar; Geri Kalmış Bölgelerde Yatırımları Geliştirme ve Teşvik Fonu: 1 milyar; Yerli Sanayii Teşvik Fonu: 500 milyon. Sayılan bu rakamlar Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesindeki artışın nicel önemi dışında, nitel bir gelişimi de ortaya koymaktadır.

C) 1977 Bütçesinde çok düşük oranda artış sağlayabilen kurumları gözden geçirmek de ilginç olacaktır. 1976 yılı ödeneğine oranla 1977 teklifinin % 10'un altında bir artış gösterdiği kurumlar şunlardır: Sayıştay, Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilâtı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı. 1977 yılında fiyatlarda ortaya çıkacak muhtemel artış göz-önüne alınırsa, adı geçen kurumların bütçelerinin reel olarak daralacağı anlaşılr.

D) Buraya kadar genel bütçeye dahil kurumlar ele alınmıştı. Katma bütçeli kurumlara baktığımızda yüksek artış oranlarının yeni kurulan üniversitelere ait olduğunu görüyoruz. Katma bütçeler toplamının ortalama artış oranı olan % 45,5'i aşan kurumlar şunlardır: Tekel Genel Md. (% 148,5), Anadolu Üniversitesi (% 128,4); Bursa

Üniversitesi (% 93,3); 19 Mayıs Üniversitesi (% 79,6); Vakıflar Gn. Md. (% 78,3); Devlet Üretme Çiftlikleri Gn. Md. (% 59,4). Katma bütçeli kurumların en önemlileri olan Devlet Su İşleri Gn. Md. ile Karayolları Gn. Md. ne ait artış oranları ise bu yıl ortalamaya çok yakın: % 45. Büyük kentlerdeki üniversitelerin bütçelerinde ise artışların küçüklüğü (muhtemel reel daralma) dikkati çekiyor. 1977 teklifinin, 1976 ödeneğine göre artış oranı Ankara Ü. için % 20, Hacettepe Ü. için % 13,1, İstanbul Ü. için % 18,1, İstanbul Teknik Ü. için % 9,8, Ege Ü. için % 18,1.

E) Artışların kurumlar açısından incelenmesinden sonra harcamaların **İktisadî ve Fonksiyonel** sınıflandırma yönünden gösterdikleri gelişmeyi ele alabiliriz. Bilindiği gibi kamu harcamalarının iktisadî sınıflamasında «carî - yatırım - transfer» ayırımı söz konusu olmaktadır. Fonksiyonel sınıflamada da «genel - sosyal - ekonomik» hizmetler ayırımı söz konusu olmaktadır.

1977 Konsolide bütçesinin iktisadî ayırımı göre bileşimi şöyledir :

TABLO : 3

	1977 Bütçe Teklifi (Milyar T.L.)	Konsolide Bütçenin Bileşimi	1976 Ödeneğine Oranla 1977 Teklifinin Artış Oranı
Carî Hizmet Ödenekleri	94.6	% 43.0	% 21.6
Yatırım Ödenekleri	63.8	29.0	53.0
Sermaye Teşkilî ve Transfer Ödenekleri	61.6	28.0	77.0
	220.0	100.0	42.6

Tablonun son sütununun gösterdiği gibi 1977 bütçesinde en büyük artış sermaye teşkilî ve transfer ödeneklerinde ortaya çıkmak-

tadır (% 77). Carî harcamalarda ise muhtemelen fiyat artışlarının gerisinde kalacak bir artış (reel daralma) söz konusudur.

F) 1977 bütçesinin fonksiyonel ayırım açısından gösterdiği gelişme ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO : 4
Ödeneklerin Fonksiyonel Dağılımı

	1977 Bütçe Teklifi (Milyon T.L.)	% Paylar	1976 Ödeneğine Oranla 1977 Teklifinin Artış Oranı
Genel Hizmetler	59.750	27.16	% 26.2
Sosyal Hizmetler	45.154	20.53	24.3
Ekonomik Hizmetler	103.591	47.08	66.0
Devlet Borçları	11.505	5.23	13.5
	220.000	100.00	

Ekonomik hizmetlerde gayet önemli bir gelişme olduğu hemen göze çarpmaktadır. Öte yandan sosyal hizmetlerle genel hizmetlerde umulan artış bütçenin genel büyümesinin oldukça gerisindedir. Ayrıca % 25'lik bir fiyat artışı (kötümser bir tahmin olduğu söylene-
mez) bu hizmetlerin reel olarak yerinde sayması anlamına gelecektir.

G) Giderlerle ilgili bölümde son olarak 1976-77 artışlarını daha önceki yılların artış oranlarıyla karşılaştırmak yararlı olacaktır. Önce konsolide bütçe ödenğinde bir önceki yıla göre artış oranlarına bakacak olursak, 1974 ve 1975 bütçelerindeki artışın % 30'u, 1976 ve 1977 bütçelerindeki artışın da % 40'ı aştığını görürüz. Diğer bir deyişle, büyüme oranları açısından 1976 ve 77 bütçeleri büyük benzerlik göstermektedir. Burada söz konusu olan oranlar bütçe ödeneklerine aittir. Bilindiği gibi her malî yıl süresince (başta kabul edilmiş olan ödenek dışında) ek ödenekler kabul edilmekte ve

böylece bütçe ödeneğinin oldukça üstüne çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo bu ilişkiyi göstermektedir :

TABLO : 5

Yıllar	Bütçe Ödeneği (Milyon T.L.)	Ek Ödeneklerle Birlikte Toplam Ödenek (Milyon T.L.)	% Fark
1973	62.709	76.766	22.4
1974	83.860	97.028	15.7
197	109.253	140.785	28.9
1976	156.210	174.371*	16.3*

* : 1976 Eylül sonu itibariyle.

Görüldüğü gibi 1975 malî yılında bütçenin dötte birini aşan miktarda ek ödenek gerçekleştirilmiştir. 1976 malî yılına rakamın da (farkın) yaklaşık bir düzeyde belirlenmesi yüksek bir olasılıktır.

Öte yandan ek ödeneklerle ulaşılan toplam ödenek tutarının tümünün malî yıl sonuna kadar harcanmadığını da vurgulamak gerekir. Daha açık bir deyişle, bütçe harcamaları ek ödeneklerin katılmasıyla yıl boyunca büyümekte, ancak bunun tümü harcanmamakta ve kesin harcama tutarı ilk bütçe ödeneği dolayında gerçekleşmektedir. Nitekim (yukarki tabloda ödenek tutarları belirtilen) 1973, 74 ve 75 yıllarına ait kesinleşmiş harcama tutarları sırasıyla 64.9, 79.1 ve 111.8 milyardır.

Kesin harcama rakamlarına baktığımızda, 1975 malî yılına ait artış oranının da % 40'ı aştığını görmekteyiz. Dolayısıyla 1977 bütçesinde öngörülen % 40'ı aşan büyüme oranı 1975 ve 1976 yıllarında elde edilmiş bir orandır ve önceki yıllara benzer şekilde bu yıl da gerçekleşmesi beklenir. Bu gerçekleşme nasıl sağlanmaktadır? Bu gerçekleşme üç etken sayesinde sağlanmaktadır: a) Fiyat artışları b) GSMH artışı ve kamu harcamalarına yansıyan etkisi, c) Kamu harcamaları / GSMH oranının büyümesi. Son iki faktörün gerçek

(Basın ilân)

artışları ifade etmesine rağmen, fiyat artışlarının sadece rakamlarda bir şişme sonucunu yarattığı açıktır. % 25 dolayındaki yıllık fiyat artışları, reel olarak aynı kalan bir bütçenin bile söz konusu oranda şişmesi anlamına gelecektir. İkinci olarak, % 7-9 arasında gerçekleşen bir GSMH artışına paralel olarak kamu harcamalarının da yükselmesi doğaldır. Nihayet belirli faktörlerin etkisiyle kamu harcamalarının artış hızı GSMH'nin artış hızını aşabilir. Nitekim son yıllarda böyle olmakta ve kamu harcamaları / GSMH oranı büyümektedir. Konsolide bütçe / GSMH oranı son yıllarda şu artış göstermiştir.

TABLO : 6

Yıllar	Konsolide Bütçe (Milyar T.L.)	GSMH (Milyar T.L.)	Konsolide Bütçe oranı GSMH (%)
1972	52.0	240.8	21.6
1973	62.7	309.8	20.2
1974	83.9	427.1	19.6
1975	109.2	535.1	20.4
1976	154.2	649.5	23.7

Görüldüğü gibi 1974 ve 76 arasında Kon. Bütçe/GSMH oranı % 19.6'dan % 23.7'ye yükselerek önemli bir artış kaydetmiştir. Global artış hakkında söylenenleri şöyle özetleyebiliriz :

— 1977 bütçesi büyük bölümü fiyat artışlarına dayanan bir artışla gelmektedir. Bütçe tahminlerinde bu fiyat artışları veri kabul edilmiştir. Öte yandan 1977 yılındaki fiyat artışlarının doğmasında bütçe (kamu harcamalarındaki yüksek artışlar) önemli bir neden olacaktır. Dolayısıyla 1977 bütçesi enflasyonist bir bütçedir.

— Bunun yanında kamu harcamalarının ekonomi içindeki payını reel olarak ta artıracaktır.

Bu kadar yüksek bir artış bir yandan genel olarak izlenen enflasyonist ekonomi politikasıyla, öte yandan da 1977'nin bir seçim yılı olmasıyla bağlantılıdır.

H) Global artışı inceledikten sonra iktisadî ve fonksiyonel ayrımlara göre ortaya çıkan artışı değerlendirebilmek için geçmiş yıllara ait oranlarla bir karşılaştırma yararlı olacaktır. 1977 bütçesi cari harcamalara az, sermaye teşkili ve transfer harcamalarına büyük artış getirmiştir. Benzer artışlara geçmiş yıllarda da rastlandığı aşağıdaki tabloda görülmektedir :

TABLO : 7

**Konsolide Bütçe Ödeneklerinin Bir Önceki
Yıla Göre Artış Oranları (%)**

Yıllar	Carî Hizmet Ödenekleri	Yatırım Ödenekleri	Transfer Ödenekleri
1972	31.8	19.5	53.0
1973	8.3	64.6	15.1
1974	33.8	43.2	25.7
1975	26.0	37.2	30.1
1976	63.0	38.8	15.5
1977	21.6	53.0	77.0

Tablo, en hızlı artışı gösteren kategorinin hemen her yıl değiştiğini ortaya koymaktadır.

1976 ve 77 rakamlarına bir arada bakıldığında, carî harcamaların geçen yıl yüksek, bu yıl da düşük oranlı bir artış gösterdiği, transfer harcamalarının da tersine bir gelişim geçirdiği izlenmektedir. Bu ilişkiye 1976 bütçesinin 1977 bütçesine etkisi olarak bakmak mümkündür.

Ayrıca yatırımlardaki artışı diğer iki kategorideki artışla karşılaştıracak olursak, 1973, 74 ve 75'te yatırımlardaki artışın özellikle önemli olduğu anlaşılır.

Harcamalardaki artışın fonksiyonel ayırıma göre incelenmesi ekonomik hizmetlerin taşıdığı büyük önemi ortaya koymuştu. Son yılların bütçeleri incelendiğinde şu eğilim görülmektedir. Ekonomik

hizmetlerin bütçe içindeki payı yükselirken, sosyal hizmetlerin payı azalmaktadır *. Tabloda bu durum daha net olarak açıklanmıştır.

TABLO : 8

**Konsolide Bütçe Ödeneklerinin
Fonksiyonel Dağılımı (%)**

	1973	1974	1975	1976	1977
Genel Hizmetler	28.1	26.6	27.8	30.3	27.2
Sosyal Hizmetler	23.9	25.5	22.8	23.3	20.5
Ekonomik Hizmetler	38.0	39.5	40.5	39.9	47.1
Devlet Borçları	10.0	8.4	8.9	6.5	5.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

— Özetlersek, son iki tablo 1977 bütçesinde fonksiyonel ayırımda ekonomik hizmetlerin, iktisadî ayırımda da yatırımların önemli gelişmeler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

II. KAMU GELİRLERİ AÇISINDAN 1977 BÜTÇESİ :

A) Kamu gelirlerindeki gelişmeyi değerlendirebilmek için önce toplam gelirlerdeki ve belirli gelir türlerindeki artışı gözden geçirmek yararlı olacaktır. Aşağıdaki tablo 1976 yılı kamu gelirleri gerçekleşme tahmini (Eylül 1976 sonu itibarıyla) ile 1977 bütçe tahminini karşılaştırmaktadır.

(*) Bunu başka bir örnekle de görmek mümkün. 1977 bütçesinde Millî Eğitim Bakanlığı ödeneği % 17.8 oranında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ödeneği de % 21 oranında artış gösteriyor. Her iki oran da bütçenin genel artış hızının yarısının bile altında. Üstelik 1977'de fiyat artışlarının her iki oranı aşması olasılığı da yüksek.

TABLO : 9

	1976 Yılı Gerçekleşme Tahmini (Milyon T.L.)	1977 Yılı Bütçe Tahmini (Milyon T.L.)	Artış Oranı (%)
a. Gelirden alınan vergiler	58.560	78.305	33.7
b. Servetten alınan vergiler	1.475	2.700	83.0
c. Mallardan alınan vergiler	28.220	39.115	38.6
d. Hizmetlerden alınan vergiler	12.940	17.530	35.5
e. Dış ticaretten alınan vergiler	24.900	32.250	29.5
A. Vergi Gelirleri Toplamı	126.095	169.900	34.7
B. Vergi Dışı Normal Gelirler	12.837	19.560	52.4
C. Özel Gelirler ve Fonlar	2.992	9.976	233.4
1. Genel Bütçe Gelirleri (A+B+C)	141.924	199.436	40.5
2. İç İstikraz	12.000	18.000	50.0
3. Katma Bütçe Gelirleri	2.000	2.564	28.2
Konsolide Bütçe Gelirleri (1+2+3)	155.924	220.000	41.1

Toplam gelirlerde beklenen % 40'ı aşan artışı oluşturacak başlıca gelişmeler şöyle özetlenebilir: a) Vergi gelirlerinde beklenen artış % 35 dolayındadır. Bu grupta gelirden alınan vergiler ile dolaylı vergi gruplarının gösterecekleri artış oranları da % 35'ten çok farklı değildir. Sadece servet vergileri % 80'in üzerinde bir gelişme gösterecektir. Bu artış mutlak değer olarak fazla önemli değildir ve esas olarak Emlâk Vergisinde yapılacak yeni değerlemenin bu vergi gelirini % 133 oranında yükseltmesi sayesinde gerçekleşecektir. Benzer şekilde dolaylı vergiler içinde Emâk Alım Vergisi gelirinin % 90'a yakın bir artış göstermesi beklenmektedir.

Vergileri içinde ortalama artışın üzerinde bir gelişme sağlayacak diğer vergiler şunlardır: Motorlu Kara Taşıtları Vergisi (% 54), Veraset ve İntikal Vergisi (% 45), Taşıt Alım Vergisi (% 44).

Sayılan bu artışların —söz konusu vergilerin türleri dolayısıy-

la— esas olarak orta ve yüksek gelir gruplarına yönelindikleri söylenebilir. Ne var ki, adigeçen beş vergiden 1977'de sağlanacak olan toplam gelir 10 milyarı bulmamaktadır, hatta Emlâk Alım Vergisi dışındaki dört verginin toplam geliri ancak 5 milyara ulaşmaktadır. Dolayısıyla artış oranlarının yüksek gözükmesine rağmen bütçe içindeki önemleri fazla değildir. (Vergi gelirlerinin bileşimine aşağıda değinilecektir).

B) Konsolide bütçe gelirlerinde özellikle vergi dışı gelirlerin belirli türleri büyük artışlar göstermektedir. Bunların en önemlisi «Özel Gelirler ve Fonlar»da beklenen % 233 oranındaki yükseldir. «Vergi Dışı Normal Gelirler»de de % 52 oranında bir artış beklenmekte, nihayet «İç İstikraz» % 50 oranında yükseltilmektedir. Böylece, vergiler dışındaki sayılan üç gelir grubunun toplamı 1976 kesin gelir tahmininde 28 milyarın altında iken 1977 bütçe tahmininde 48 milyara yaklaşmakta ve % 70'i aşan bir sıçrama göstermektedir. İç istikrazda ve vergi dışı gelirlerdeki bu hızlı artış 1977 bütçesinin önemli özelliklerinden biridir.

C) Şimdi de 1977 bütçesinde öngörülen vergilerde % 35'lik, konsolide bütçe gelirlerinde de % 41'lik artışı son yılların gerçekleşen artışları ile karşılaştıralım. Aşağıdaki tablo 1972-76 arasında toplanan (gerçekleşen) konsolide bütçe gelirlerine göre bulunmuş artış oranlarını göstermektedir :

TABLO : 10

1972-76 Arasında Gerçekleşen Gelirler

Yıllar	Gerçekleşen Gelir (Milyar T.L.)	Bir Önceki Yıla Oranlı Artış (%)	Bütçe Tahminine Göre Gerçekleşme Oranı (%)
1972	51.8	24.5	94.2
1973	61.8	19.2	100.8
1974	74.8	20.7	91.9
1975	113.1	51.5	104.2
1976	155.9	37.8	101.0

Görüldüğü gibi özellikle 1975 yılında kesinleşen gelirlerde çok büyük bir artış sağlanmıştır. Bu artışı yaratan en önemli faktör 1974'de Dünya'da ve Türkiye'de etkisini gösteren «Stagflasyon»dan 1975'te kısmen çıkmış olmasıdır. 1977 bütçesinde de yüksek oranlı fiyat artışlarının da yardımıyla % 40 dolayında bir artışın gerçekleşmesi yüksek bir olasılıktır.

D) Vergi dışı gelirlerin vergilerden daha hızlı artması sadece 1977'ye özgü bir gelişme değildir. 1974 yılından beri vergi dışı gelirler sürekli olarak yüksek gelişme hızları kaydetmektedir. Bunun sonucunda konsolide bütçe gelirleri içinde vergilerin payı gerilemekte, diğer gelir türlerinin oranı da yükselmektedir. Aşağıdaki tablo bu gelişimi açıklamaktadır :

TABLO : 11

Konsolide Bütçe Gelirlerinin Dağılımı (%)

	1974	1975	1976	1977
Vergi Gelirleri	87.3	83.2	80.9	77.2
Vergi Dışı Normal Gelirler	5.1	8.8	8.2	8.9
Özel Gelirler ve Fonlar	0.6	—	1.9	4.5
İç İstikraz	4.8	6.6	7.7	8.2
Katma Bütçe Gelirleri	2.1	1.5	1.3	1.2

Burada değinilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi, 1974'ün konsolide bütçe gelirlerinin dağılımı açısından pek tipik bir yıl olmayışdır. Şöyle ki, 1974'te vergilerin payı önceki yıllara oranla önemli bir sıçrama göstermiştir. Örneğin, 1972'de konsolide bütçe gelirlerinin % 75.3'ü vergilerden sağlanırken 1973'te bu oran % 84.1'e ve 1974'te de % 87.3'e çıkmıştır.

İkinci olarak tahmin ve gerçekleşme rakamları arasındaki farklar (hemen daima) vergilerde diğer gelir türlerine oranla daha düşük olmaktadır. Nitekim 1974'te vergiler % 96.4 oranında gerçekleşirken, iç istikraz % 60, vergi dışı normal gelirler % 70, özel gelirler ve fon-

lar da % 18 oranında gerçekleşebilmiş ve dolayısıyla devlet gelirlerinin bileşimi vergiler lehine bir değişim göstermiştir.

Tahmin ve gerçekleşme farklarının önemi aşağıdaki tablodan açıkça görülür :

TABLO : 12

Çeşitli Gelirlerin (Tahmine Göre) Gerçekleşme Oranları (%)

	1974	1975	1976
Vergi Gelirleri	96.4	106.2	104.2
Vergi Dışı Normal Gelirler	70.0	147.2	88.2
Özel Gelirler ve Fonlar	18.3	0.7	71.8
İç İstikraz	60.0	82.5	100.0
Katma Bütçeler Gelirleri	101.8	105.2	77.7

E) Yukardaki satırlarda vergi gelirlerinin diğer gelir türlerine oranla daha yavaş bir gelişme kaydettiği belirtilmişti. Ancak bu, vergi gelirlerinin artışının önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü vergi gelirlerinin artış oranı da oldukça önemlidir ve vergilerin GSMH içindeki payı giderek yükselmektedir. Bu gelişmeyi gösteren rakamlar aşağıda sunulmaktadır. İkinci ve üçüncü sütunda çeşitli yıllarda GSMH artışları ile vergi geliri artışları verilmekte, dördüncü sütunda da vergi gelirlerinin GSMH'ya göre elastikiyeti gösterilmektedir. Nihayet son sütunda vergi yükünün artışı izlenmektedir.

TABLO : 13

(I) Yıllar	(II) GSMH Artış Oranı	(III) Vergi Gelirleri Artış Oranı	III/II Vergi Gelirlerinin GSMH'ya Göre Elastikiyeti	(Vergi Yüğü) Vergi Gelir- leri/GSMH
1970	% 18.3	% 23.4	1.3	% 15.6
1971	30.3	36.6	1.2	16.3
1972	25.0	24.1	1.0	16.2
1973	28.7	33.2	1.2	16.8
1974	37.8	25.0	0.7	15.2
1975	24.5	44.8	1.8	17.6
1976	20.6	28.6	1.4	19.4

F) Toplam vergi gelirlerindeki gelişmeyi gördükten sonra şimdi vergi gelirlerinin türlerine ve çeşitli vergi gruplarının gösterdiği gelişime geçebiliriz. 1977 bütçesi rakamları ile önceki beş yılın kesinleşen rakamlarına göre vergi gelirlerinin bileşimi şöyledir :

TABLO 14

Vergi Gelirlerinin Bileşimi (%)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Gelirden alınan vergiler	37.3	41.3	45.1	45.8	46.4	46.1
Servetten alınan vergiler	1.3	1.1	1.1	1.0	1.2	1.6
Mallardan alınan vergiler	25.6	24.0	20.1	22.0	22.4	23.0
Hizmetlerden alınan vergiler	12.0	11.2	11.3	10.4	10.3	10.3
Dış Ticaretten alınan vergiler	23.8	22.4	22.4	20.7	19.7	19.0

Tablonun gösterdiği açık gelişim şudur : Gelirden alınan vergilerin payı giderek yükselmektedir. Bu nedenle dolaysız vergilerin oranı giderek artmaktadır. Diğer yandan dolaylı vergilerin her grubunun payında bir gerileme görülmektedir. Bunun sonucunda toplam vergi gelirlerinin «dolaylı-dolaysız» biçimindeki bileşimi önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin 1972'de dolaysız vergilerin payı % 38.6 ve dolaylı vergilerin payı da % 61.4 ken, 1977'de aynı oranlar sırasıyla % 47.7 ve % 52.3 olmaktadır. Birkaç yıl sonra payların eşit olması beklenmelidir.

G) Gelirden alınan vergilerin payının artması, bu vergilerin gelir esnekliğinin diğer vergilere oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Gelirden alınan vergilerin alt gruplarına daha yakından bakınca oldukça ilginç bir durumla karşılaşılmaktadır. Gelir üzerinden alınan en önemli iki vergi olan Gelir Vergisi ile Kurumlar Vergisi'nin toplam vergi gelirleri içindeki paylarının son yıllarda gösterdiği gelişim şöyledir :

TABLO 15

Toplam Vergi Gelirleri İçinde G. V. ile K. V'nin Payı

Yıllar	Gelir Vergisinin % Payı	Kurumlar Ver. % Payı
1972	29.9	5.4
1973	30.9	5.9
1974	34.4	5.9
1975	35.3	5.6
1976	36.3	5.1
1977	36.2	5.7

Görüldüğü gibi gelir vergisinin payı yıllar içinde bir artış gösterirken kurumlar vergisinin zaten düşük olan payı daha da gerilemektedir. Ekonomide sanayi sektörünün önemi ve ağırlığı giderek artarken ve de kurumlaşma giderek yaygınlaşırken, böylesine ters bir gelişmenin ortaya çıkması oldukça ilginçtir.

Öte yandan gelir vergisinin payının artmasında en önemli rolü hızlı fiyat artışları oynamaktadır. Bu artışlar dolayısıyla reel gelirleri aynı kalan kişiler bile zaman içinde (gelir vergisinin artan oranlı tarifi dolayısıyla) daha yüksek oranlarda vergiye tabi olmaktadır. Böylece bir yandan vergi geliri yükselirken, öte yandan reel vergi yükü artmaktadır. Gelir vergisi oranları belirli bir düzeyden sonra yavaşlayarak arttığından ve vergi 1 milyon TL.'dan sonra tek oranlı bir nitelik aldığından, söz konusu gelişme (yani reel vergi yükünün artışı) üst gelir grupları için daha az önem taşır. Bu durumda ortaya şu sonuç çıkmaktadır : a) Toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisinin payının artmasında enflasyonun çok önemli bir etkisi vardır. b) Artan oranlı oluşum dolayısıyla gelir dağılımındaki bozuklukları törpüleyeceği iddia edilen gelir vergisinin günümüzdeki etkisi düşük gelir gruplarının yükünü artırıcı (dolayısıyla gelir bölüşümünü daha da bozucu) olmaktadır.

Bu mekanizmanın değiştirilmesi ile ilgili sorunlar bu yazının konusu dışındadır. Fakat kısaca belirtelim ki, gelir vergisi oranlarının

enflasyona göre ayarlanması, bu arada çeşitli muaflik ve istisna tutarlarının, özellikle en az geçim indirimi ile (ücret gelirlerine uygulan) özel indirimin 1977 için anlamlı ölçülere ulaştırılması, ücret gelirlerinin stopajla ve ücret dışı gelirlerin ise beyanname ile vergilendirilişi dolayısıyla ortaya çıkan zaman farkının yarattığı eşitsizliğin giderilmesi yönünde önlemler alınması gibi adımların atılması (bunlar bir anlamda yüzeysel kalsa da) bugün bir zorunluktur. 1977 bütçesi ise bu gibi konularda önemli yenilikler getirmemiş, sadece en az geçim indiriminin yükseltileceğine ilişkin bir vaade ve vergi idaresinin etkinliğinin artırılacağına dair pasajlara (bunlara önceki yılların bütçe gerekçelerinde de rastlanmaktaydı) yer vermiştir.

Özetlersek, 1977 bütçesi ülkemizde genelde uygulanmakta olan ekonomi politikasına uygun düşen bir dökümandır. Giderlerde, genel hizmetlere ve sosyal hizmetlere oranla ekonomik hizmetlerin payının artışı, ödeneklerin kurumlar arasındaki dağılımı, vergilerde ortaya çıkan gelişim vb. faktörler, gelir dağılımı sorununu önemsemeyen, enflasyonist bir sanayileşme politikasının göstergeleri ve sonuçlarıdır.

Prof. Dr. Sevim Görgün ile Bütçe Üzerine Röportaj

Bülent YARDIMCI

1977 bütçesinin 220 milyar dolayında bir meblâğa ulaşmış olması, çeşitli yorumlara ve eleştirilere yol açtı. Kamunun bu kadar büyük harcamaları gerçekleştirmesi mümkün mü? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Mutlak rakam olarak bakacak olursak, bu yılın bütçesi gerçekten çok yüksek bir meblağ olarak gözüküyor. Bu durum basına yansısı ve oldukça şaşkınlık uyandıran bir olay olarak nitelendirildi. Yani; «Bütçe harcamalarında bu kadar artış olur mu? Bu kadar artış iyi mi?» gibi sorular oluştu. Yani hakikaten kamu harcamalarında bu kadar büyük artış gerçekleşebilir mi? İlkönce bunun üzerinde durmak istiyorum.

Türkiye'nin içinde bulunduğu enflasyonist dönemi düşünecek olursanız bu bütçenin gerçekleşmesi beş aşağı beş yukarı mümkün. Yani bu enflasyonist trend devam ederse bütçenin gerçekleşmesi mümkün. Çünkü gelir kalemlerine bakınca bunların oldukça mantıklı bir şekilde hesaplandığını görüyorsunuz. Gerçeğe uygun bir şekilde aşağı yukarı yüzde 5-6 oranında milli gelir artışı öngörülüyor ki, bu Türkiye için doğaldır. Türkiye'de artık hiçbir şey yapmasanız, ekono-

minin içsel dinamiği bu gelişmeyi sağlar. Birde fiyat artışlarını hesaba katacak olursanız devlet gelirlerinde bu kadar bir artış sağlamak mümkün.

Bu bütçeyi gerçekleştirmek için vergi gelirleri yanında dış kaynak kullanımından da faydalanılacağı anlaşıyor. Sizce bu ne ölçüde gerçekleşecektir?

Yalnız vergi gelirleri artışları bu bütçenin gerçekleşmesine yetmeyecektir. Bütçe açığı meydana gelecek ve bu açığın da iç ve dış borçlanma ile kapatılması öngörülüyor. İktisadi devlet teşekküllerinin finansmanı büyük ölçüde dış kaynaklara bırakılmış. Bu dış kaynakların yaratacağı karşılık paralar da bütçenin açığını kapatacak. Yani hem döviz gelirini kullanacağız, hemde bunun yarattığı karşılık parayı. Bu gerçekleşecek mi? Çok şüpheli çünkü, yanılmıyorsam karşılık paralarda yahutta proje kredilerinde büyük bir artış oluyor. Türkiye bunu sağlayabilir mi? Daha doğrusu bize yardım sağlayan kurumların davranışlarında bize karşı daha olumlu böyle önemli değişiklik meydana gelir mi gelmez mi? Bu da ayrı bir soru.

Bütçe, enflasyondan dolayı vergi gelirlerindeki artışa bağlı olarak büyük bir olasılıkla gerçekleşecektir. Fakat bu bütçe açık verecek bir bütçedir. Zira petrol fiyatlarındaki artışların etkisi bütçede dikkate alınmamış zannediyorum. İncelendiğinde bütçe tahmininde petrol fonunun müspet bakiye verdiğini görüyoruz.

Şimdi şu soruya gelelim. Bu bütçe Türkiyenin toplumsal ihtiyaçlarını daha etkin bir biçimde sağlayacak bir bütçe midir? Yani 1977 bütçesi bu sorunlara bir değişiklik mi getiriyor? İkincisi de bütçenin rasyonel olup olmadığıdır. Rasyonellikten bizde şu kastedilir. Yatırım harcamalarına bütçe gerekçesinde ne kadar ağırlık verilirse, bütçenin o kadar olumlu olduğu öne sürülür. Bence burada büyük bir yanlış vardır. Yatırım harcamaları kamu kesiminde üretim kapasitesi yaratır. Bu üretim kapasitesinin etkin bir şekilde kullanılması için de cari gider gereklidir. Şimdi bu bütçeye baktığımızda cari harcamaların son 5-6 yılın en düşük oranına indiğini görmekteyiz. Bu olabilir mi? Katsayı artışları, devlet görevlilerinin maaşlarına yapılan diğer zamlar ve aynı zamanda kamu kesiminde kullanılan girdiler yani malzeme, kırtasiye, kağıt gibi; kısacası, enflasyonist bir dönemde cari harcamaların oranını düşürmek mümkün değildir.

1977 bütçe gerekçesinde cari harcamalara nazaran yatırımlara daha büyük pay ayrıldığı görülmektedir. Sizce Türkiye şartları için de yeni yatırıma gitmek mi, yoksa mevcut kapasiteleri genişletme mi daha doğrudur?

Aslında yeni yatırım yapmaktansa yada birçok yatırıma başlayıp bunları yarım yarım bırakmaktansa kamu kesimindeki mevcut kapasite, cari harcamaları arttırarak daha olumlu bir düzeye getirilebilir. Genellikle cari harcamalar bizde israf kaynağı olarak gözükmüyor. Aslında yatırımlarda da aynı derecede ve hatta daha büyük israf vardır. Cari harcamalarda israf varsa ki meselâ gizli işsizlik vardır. Ancak Türkiye’de işgücü kıt kaynak olmadığı için bunun ekonomiye maliyeti o kadar yüksek değildir. Ama yatırımlarda bir israf varsa, temel yatırım malları israf ediliyor demektir ki işte bunlar Türkiye için kıt kaynaklardır. Onun için bir kere bu bütçenin daha etkin bir bütçe olduğunu yani cari harcamalar düşüyor, yatırımlar artıyor diye söylemek mümkün değildir.

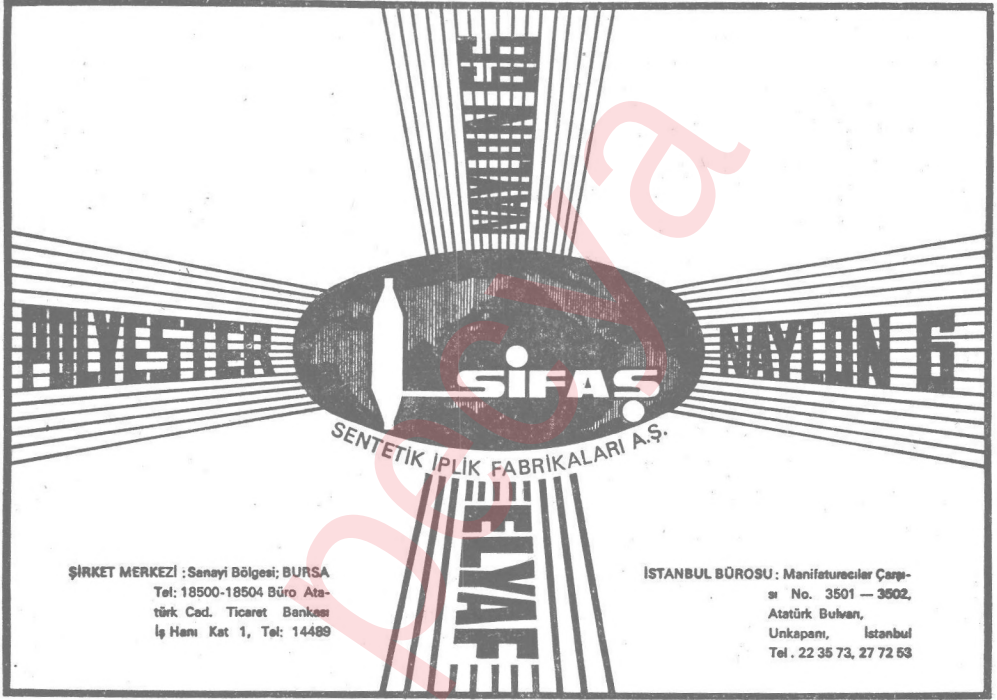
Yukarıdaki konuşmalarınızdan anlaşıldığına göre bütçenin söylendiği gibi büyük olmadığı sonucu mu çıkmaktadır?

Evet çünkü bu bütçe ile Türkiye’nin kamu hizmetleri açığını daha iyi karşılamak mümkün değil. Aslında oransal olarak daha büyük bir bütçe değildir. Milli gelirden daha fazla bir pay alan bütçe de değildir. Bu bütçe aslında enflasyondan dolayı büyüyen bir bütçedir. Bunun için de bizim yine alt yapı açığımız, eğitim açığımız, belediye hizmetleri açığımız büyük ölçüde devam edecektir. Aslında burada yapılması gereken Türkiye’de vergilendirilmemiş büyük bir potansiyelin vergilendirilerek gerçekten büyük bir bütçe yapmaktır. 1977 bütçesinde rakamsal olarak görülen büyüme enflasyonun meydana getirdiği bir büyümedir.

DPT’nin program tahminine göre kamu tüketiminin bu yıl yüzde 7.9, buna karşılık kamu yatırımının ise yüzde 28.4 artacağı görülüyor. Marjinal toplam kamu tasarruflarında ise geçen yıla oranla yüzde 70.5 bir artış öngörülüyor. Sizce bu oranlar gerçekleşebilir mi?

Olmayacak şeyler bunlar. Bu yılki program benim meslek hayatımda gördüğüm en tutarsız döküman. Tasarruflarda öyle bir artış öngörülüyor ki, Türkiye’de büyük bir düzen değişikliği olsa dahi, yani

çok kontrollü bir rejime dahi geçilse tasarruflardaki bu artış oranı ancak 10 yılda falan gerçekleşir. İnsanların tüketimini bu seviyede kılmak ancak çok uzun bir dönemde gerçekleşebilir. Toplam marjinal tasarruf eğiliminde yüzde 50'nin üstünde bir artış öngörülüyor. Bir taraftan gelir dengesizliğini gidereceğiz, diğer yandan marjinal tasarruf eğiliminde şu kadar artış olacak demek birbiriyle çelişir. Memur katsayıları sabit tutulsa bile bu gerçekleşmeyecektir. Şimdi -ye kadar Türkiye'de marjinal tasarruf oranı yüzde 20 civarında iken bunu bir yılda yüzde 50'nin üstüne çıkarmak olanak dışı bir durumdur. Kamu tasarrufları için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bu kadar artış olamaz. Olmaması da gereklidir. Çünkü bir kere enflasyon cari giderlerin artmasına sebep olmaktadır. İkincisi de bunu kontrol etmemize imkan yoktur. Bu demektir ki mevcut tesisleri kullanmayacaksınız, yani gayet kötü ve iktisadi açıdan etkin olmayan bir yolla cari harcamaları sınırlayacaksınız. Ayrıca zaten 11'e çıktığı söylenen memur katsayılarının mecliste 12 olacağı da gözönüne alınırsa kamu tüketiminin ne ölçüde artacağı ve tasarrufların da öngörülen oranın altına düşeceği açıktır.

ŞİRKET MERKEZİ : Sanayi Bölgesi; BURSA
Tel: 18500-18504 Büro Ata-
türk Ccd. Ticaret Bankası
İş Hanı Kat 1, Tel: 14489

İSTANBUL BÜROSU: Manifatureciler Çarşı-
sı No. 3501 — 3502,
Atatürk Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel . 22 35 73, 27 72 53

Ortaklık Konseyi Toplantısının

Ardından :

Aet ile İlişkileri, Türkiye'nin Bağımsızlığına Hizmet Edebilecek Hale Getirmek için Ne Yapmalı ?

Alp ORÇUN

Türkiye-AET Ortaklık Konseyi, uzun süren bir «yılan hikayesi» nin sonunda geçen ay toplanabildi. Toplantıda dokuz AET ülkesinin dışişleri bakanları tarafından hazırlanan belge kabul edildi. Böylece Türkiye-AET ilişkileri, iki tarafın nitelik bakımından farklı olmayan görüşlerinin uzlaştırılmasının aldığı zaman dolayısıyla içine düştüğü sözde «krizden» kurtarılmış (!) oldu.

Toplantıda AET, Türkiye'nin tarım ürünlerine tanınmasını istediği 65 tavizden 26'sını kabul etti; Türkiye'ye beş yılda 385 milyon Dolar kredi verilmesi konusunda, Türk tarafının bütün arttırma ısrarlarına rağmen diretti. Türk işçilerinin Avrupa'da çalışmalarını düzenleyen rejim konusunda, uzlaştırıcı bir çözüm üzerinde anlaşma sağlandı. Türkiye-AET ilişkilerine «rengini veren» konular üzerinde gene durulmadı AET, Türkiye ile olan Katma Protokole «esneklik getirilmesini» ilke olarak kabul etti. (Ancak, Komisyonun Türkiye ile iliş-

kilerden sorumlu bir yetkilisinin, AET-Türkiye ilişkilerinin Türkiye'de bu yıl yapılacak seçimlerden önce açıklık kazanamayacağını, Katma Protokol'de değişiklik sorununun da yeni iktidarın belli olmasından sonra ele alınabileceğini savunduğu, basında yer aldı.(1) Sınai ve teknolojik işbirliği konusunun da görüşülebileceği, belirtildi.

Toplantıda alınan kararlar bunlar oldu. Zaten Türk tarafının da meseleye başka türlü baktığı yoktu; sadece tarım ürünleri için biraz daha taviz, biraz daha kredi ve işçilerin Avrupa'da serbest dolaşım hakkının sağlanmasını istiyordu. Türkiye'nin Konsey Toplantısına hangi görüşle katıldığı da, toplantının ardından Başbakan ve Dışişleri Bakanı tarafından ifade edildi. Türkiye-AET ilişkilerini yürütmekten birinci derecede sorumlu iki kişi, görüşlerini «AET'nin içinde olmak, dışında kalmaktan iyidir» şeklinde dile getiriyorlardı. Böylece, kendileri için, ilişkinin niteliğinin değil, ilişkide olmanın önemli olduğunu göstermiş oldular. İçinde olmanın önemi ise, aslında «biraz daha döviz sağlamak» fikrinden geliyordu.

SORUN, TÜRKİYE'NİN BAĞIMSIZLIĞININ SAĞLANMASIDIR

AET ile olan ilişkiler konusunda başından beri Türkiye'de, iktidarlara hakim olan görüş, bu ilişkiler sayesinde kısa vadeli bazı çıkarlar sağlamak olmuştur. Başında AET'nin «Türk sanayii için büyük bir pazar» olduğu, «sanayiimizi rekabete açmakla» kalkınabileceğimizi gibi tezler ileri sürülmüştür. Türkiye'deki bütün iktidarlar üzerinde büyük ölçüde nüfuzu olan tüccarlar, bugün de bu görüşü savunmaktadırlar. Aslında onlar için mesele, AET ülkelerinden, günden güne düşen gümrüklerle artan miktarlarda ithalat yapmaktır.

Ancak bir kısım sanayici için işin rengi son zamanda değişmiştir. Onlar, AET mallarının Türkiye'ye giderek daha fazla miktarda ve kendi koydukları fiyatlardan -zaman zaman gümrüklere rağmen- daha ucuza girdiğini görünce ve yüksek maliyetler nedeniyle rekabetin olanaksız olduğunu anlayınca, «Türk sanayii mahvoluyor» diye seslerini yükseltmişlerdir. Ama, bu haklı tepkiyi, biraz geç de olsa

(1) ANKA Günlük Ekonomik Bülten, 20 Aralık 1976.

gösteren kişiler, AET ülkelerinin Türkiye’de ortak yatırımlara girişmek konusundaki istekleri yoğunlaşınca, gene «kulaklarının üstüne yatmışlardır.» Oysa, kendi şikâyet ettikleri durum, Avrupa ülkelerinin Türkiye’de kendi menfaatlerini esas alan türden yatırımları ile değişmeyecektir.

Türkiye’de «sanayiın mahvolmasını önleyecek türden» ortak yatırımların yapılabilmesinin ilk şartı, Türk sanayiinin iç pazarda bile rekabet olanağının bulunmadığını unutmadan, bunun şartlarını ortadan kaldırmaya yönelik tavidir. Sanayiciler tarafından genellikle ileri sürülen, «yeni teknoloji getirme» ve «ihracata yönelik olma» şartları, ise, AET ülkeleri ile ortak yatırımlara girmenin şartları olamaz. Çünkü, Türkiye bu tür yatırımlardan, ancak, halkın ihtiyaçlarına doğrudan ya da dolaylı, ama mutlaka cevap verme yararını bekleyebilir. Yoksa, kendileri dışa bağımlı sanayilerin ihracat yoluyla Türkiye’ye kazandırabilecekleri, kendi ihtiyaçlarını bile karşılamaz.

Bütün bu şartlar, Türkiye’nin AET ile ilişkilerde, «eşitlik, karşılıklı yarar ve bağımsızlık» ilkelerinden vazgeçmemesi gerektiğini göstermektedir. Bu durumda, bir de AET’nin, bu türden ilişkiler kurmak açısından şartlarını gözden geçirmek gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA İLE İTTİFAK KURMAK İSTEYEN AET, «YENİ EKONOMİK DÜZEN» İSTEĞİNE SAHİP ÇIKIYOR

Belçika Başbakanı Tindemans, geçen yıl yazdığı raporda (2), bütün Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu işsizlik ve enflasyonun kendi kontrolleri dışındaki faktörlere bağlı olduğunu belirtiyordu. Burada sözü edilen faktörler hiç şüphe yok ki, bir yandan Avrupa ekonomisinin kendinden daha güçlü emperyalistlerin tahakkümü altında olması ve hammadde kaynaklarını ve pazarlarını onlara kaptırması, öte yandan da, Üçüncü Dünya ülkelerinin giderek daha hızlı bir şekilde, bağımsızlıklarını elde etme mücadelesine girerek emperyalist sömürüyü olanaksız hale getirmeleridir. AET içindeki iki hakim eğilim-

(2) «Avrupa Birliği Konusunda Hazırlanan Tindemans Raporu», Çev. Oktay Kozluca, KV Yayını, Sanayi No. 1976-2, İstanbul, 1976.

den, Amerika ve Sovyetler Birliği karşısında daha bağımsız olma önerisine bağlı olan Tindemans'ın AET konusundaki önerilerinin kabul görüp görmeyeceği zaman içinde belli olacaktır. Ancak, yargıların gerçekliği su götürmez. İşte bu Tindemans, raporunda, AET ülkelerinde «yeni bir ekonomik düzen isteğinin geliştiğini» belirtmektedir. Bunun anlamı açıktır, Avrupa, Amerika ve Sovyetler Birliği karşısında düştüğü yenik durumdan kurtulmak için Üçüncü Dünya'nın ittifakını aramakta ve bunu yaparken de onun isteklerine sahip çıkmaktadır. Gene bu durum, AET ülkelerine, siyasi hakimiyetten çok yaşayabilmek için sermaye ihraç etmek zorunda olan emperyalist ülkeler olma, niteliğini vermektedir.

TÜRKİYE - AET İLİŞKİLERİNİ EGEMENLİK, EŞİTLİK, KARŞILIKLI YARAR İLKELERİNE DAYANDIRMAK GEREKİR

Bugüne kadar, Türkiye açısından kapitüler tavizler taşıyan Türkiye-AET ilişkilerini, bunları kesmeden, Türkiye'nin bağımsızlığına hizmet edecek şekle sokma olanağı, bugün, AET ülkelerinin içinde bulundukları durum dolayısıyla her günden fazla. Ancak, Türkiye'nin de bugüne kadarki teslimiyetçi tavrını terketmesi, egemenliğini kısıtlayan hakları geri alması, ilişkiye yeni bir biçim vermek yolunda kararlı davranması gerekmektedir.

Bu konuda, AET ile ilişkiler kuran Akdeniz ülkelerinin tutumları örnek olabilir. Türkiye'deki hükümetler ve sanayiciler, bu ilişkilerden her zaman «Üçüncü ülkelere verilen tavizler bizim haklarımızı aştı» şeklinde söz ederlerken, bunun altında neyin yattığını gözden kaçırmaktadırlar. Bu ülkeler, AET ile, kendi çıkarlarına uygun biçimde, mutlak bağlantı ifade eden metinlere dayanmaksızın, günün şartlarının gerektirdiği biçimde ilişkiler kurmaktadırlar. Bu durum onlara avantajlar sağlamaktadır.

Hemen bütün AET ülkelerinden sanayicilerin Türkiye'nin kapısını ortak yatırımlar yapmak için aşındırdıkları bir dönemde Türkiye de kendi şartlarını ortaya sürebilmelidir. Bu şartların saptanmasında da kısa vadeli ödemeler dengesinde bazı iyileşmeler yapmaktan öteye gidemeyecek bakış açısı terkedilmeli, yerine, Türkiye'nin kendi gü-

cüne dayanarak başarmak zorunda olduğu sanayileşmeye destek olacak türden ilişkilerin kurulması konusunda ısrarlı bir tavır benimsemelidir.

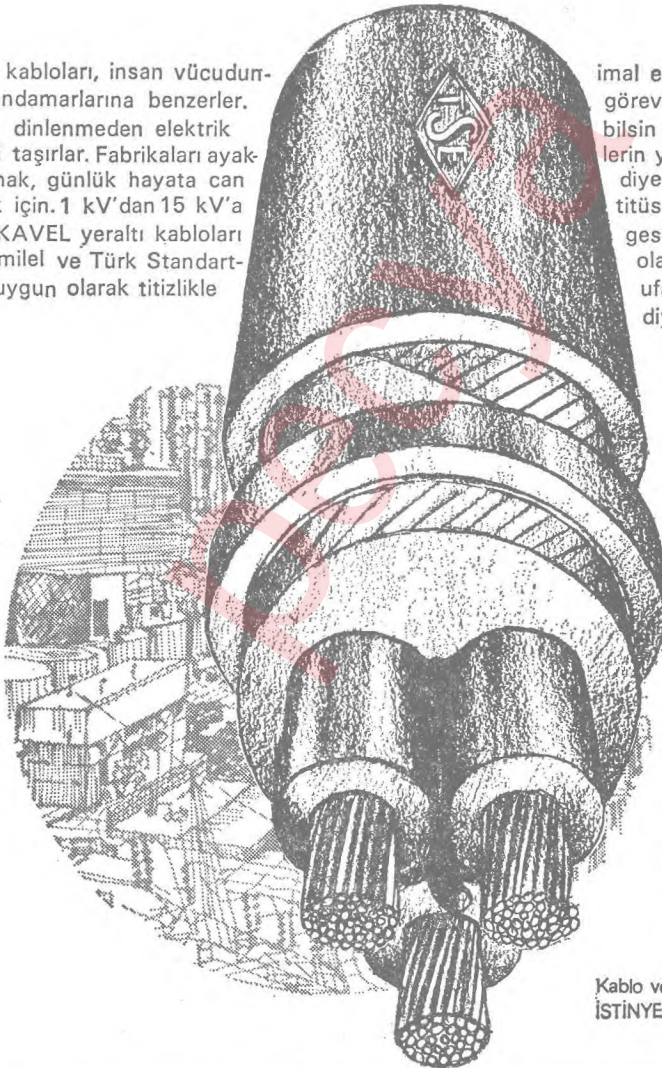
Böyle bir tavrın ilk pratik sonuçlarından biri olması gereken Katma Protokolün getirdiği gümrük indirimlerinin reddi konusunda son Ortaklık Konseyi'nde Türkiye'nin bir girişimi olmamıştır. Hükümet içindeki tartışmanın da uzlaşma ile sonuçlanacağına şimdiden kesin gözle bakılabilir.

Oysa Türkiye'nin, gittikçe daha fazla büyük devletlerin tehdid altına giren bir dünyada, kendi gücüne güvenerek, Üçüncü Dünya ülkeleri ile bütünleşerek ve Avrupa ile eşitlik temeline dayanan ilişkiler kurarak bağımsızlığının ve sanayileşmesinin maddi temellerini hazırlaması gerekmektedir. Gelecek Ortaklık Konseyi toplantılarına, bu düşünceler doğrultusunda şimdiden hazırlanmak, başladığı bilinen hazırlıkları, bu yönde geliştirmek gerekmektedir. Eşitlik temelinde olmayan ilişkiler dolayısı ile Türkiye-AET ilişkilerinin yapısında olan «krizi» gidermenin tek yolu, bu eşitsizliği ortadan kaldırmaktır.

Can damarı

Yeraltı kabloları, insan vücudundaki candamarlarına benzerler. Durup dinlenmeden elektrik enerjisi taşırlar. Fabrikaları ayakta tutmak, günlük hayata can vermek için. 1 kV'dan 15 kV'a kadar KAVEL yeraltı kabloları beynelmilel ve Türk Standartlarına uygun olarak titizlikle

imal edilmektedir. Candamarı görevini eksiksiz yerine getirebilsin diye. KAVEL'e güvenenlerin yüzünü kara çıkarmasın diye. Türk Standartları Enstitüsü de verdiği Kalite Belgesi ile belirtmiş KAVEL'e olan güvenini. İçinizde en ufak bir şüphe kalmasın diye.

Kablo ve Elektrik Malzemesi A.Ş.
İSTİNYE İSTANBUL Tel: 65 34 20

Doğu Blok'unun ve Gelişmekte olan Ülkelerin Artan Borçlanmaları

Ceviren : Celâdet MORALİGİL

Son yıllarda uluslararası mal ve sermaye akımları önemli strüktür değişmelerine uğradı. Esas etki, petrol fiyatlarının büyük ölçüde yükseltilmesi, dalgalanmaya geçilmesinden sonraki kambiyo kurları değişiklikleri ve dünyayı saran resesyon nedeniyle oldu. Konjonktür - deki olumsuz değişmeler bilhassa batılı sanayi ülkelerinin satış imkânlarını önemli ölçüde azalttı ve Doğu Blok'una ve Gelişmekte Olan Ülkelere yapılan ihracatın artmasına sebep oldu. Bunun sonucu olarak da Doğu Blok'u devletlerinin ve gelişmekte olan ülkelerin ticaret bilânçosu açıkları ve dış borçarı hızla arttı. Sermaye piyasaları likit olan sanayi ülkeleri üretim ve istihdama yararlı ticarî ve malî kredileri isteyerek verdikleri sürece, artmakta olan dış borçlanmalar kolaylaştırıldı.

1970'lerden beri Doğu Blok'una dahil ülkeler ekonomik planlarının gerçekleşmesi için Batının yüksek değerli yatırım mallarına artan bir ilgi gösteriyorlar. Ekonomik sistemlerin farkına rağmen Batıdan Doğuya mal akımı kuvvetle yükseldiği halde aksi yöndeki mal

akımı hemen hemen aynı düzeyi korumaktadır. Bu nedenle Doğu Blok'una dahil ülkelerin batılı sanayi ülkelerine karşı ticaret bilânçosu açığı 1974'te 6 milyar dolarken 1975'te 12 milyar dolara yükseldi. Doğu Blok'u ülkeleri içinde sadece Sovyetler Birliği, ticaret bilânçosu açığını kısmen altın satarak finanse etti. Doğu Blok'u ülkelerinin ticaret bilançoları açıkları tahminen % 80 oranında satıcıların ve bankaların kredileri, ayrıca da uzun vadede dış borçlanmalarla finanse olundu. Bir buçuk yıldan beri de kredi temini Avrupa piyasasından (Euromark) olmaktadır. Bu meyanda da Doğu Blok'u ülkeleri 1975'te 2.3 milyar dolar tutarında orta vadeli Avrupa kredisi (Eurokredit) aldılar. Doğu Blok'u ülkelerinin sanayi ülkelerine tüm borçları halen 35 milyar dolar düzeyindedir. Bu yekûnun 4 milyar dolarını orta vadeli Avrupa kredisi ve uzun vadeli borçlanmalar; 11 milyar dolarını batı bankaları kredileri ve 20 milyar dolarını da satıcı kredileri oluşturmaktadır. Doğu Blok'u ülkelerin kendi aralarındaki dış borçlanmalar bu meblâğın dışındadır. Bu hususta bilgi elimizde bulunmamaktadır.

Artan dış borçlanmalar muvacehesinde Doğu Blok'u ülkeleri batılı sanayi ülkeleriyle olan dış ticaretlerinin daha iyi dengelenmesi için uğraşmaktadırlar.

Teorik bakımdan merkezî iktisadî yönetimin ekonomiye doğru - dan doğruya müdahalelerde bulunması mümkündür. Meselâ onlar ihracatı arttırmak için iç tüketimi kısıtlayabilirler. Fakat sosyal ve politik nedenlerle bu yol pratikte pek uygulanamaz. Bu bakımdan Doğu Blok'u ülkeleri başka yollarla, bilhassa takas muameleleriyle ticaret bilânçolarını muvazeneye getirmeğe uğraşmaktadırlar. Takasto ithalât belirli ölçüde ihracatla bağlanarak ticaret bilançosu açığı arzu olunan düzeyde tutulur. Diğer bir usul de işbirliği anlaşmalarıdır. Buna misal olarak Federal Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki Boru - Tabii gaz alış veriş gösterilebilir. Almanya'dan komple tesisler ithal olunacak, bunlar sonra üretim hasılasından ödenecektir.

Gelişmekte olan petROLSÜZ ülkelerin dış borçlanmalarının nedeni, petrol fiyatlarının yükselmesi, ekonomik durgunluk ve bu bölgelerin ekonomik gelişmesi için sarfedilen çabalardır. Bu ülkelerin ithalât fazlası 1970'te 8 milyar dolardı. Yukarda değinilen nedenlerle 1974'te 26 milyar ve 1975'te 36 milyar dolardı. Büyük ölçüde oluşan ticaret bilançoları açıklarının finansmanı kısmen yardımlarla kısmen

de yeni dış borçlanmalarla oldu. Son senelerin 36 milyar dolarlık dış ticaret açığı esas itibariyle batılı sanayi ülkelerinin imkânlarıyla karşılandı. Bunların resmî gelişme yardımları, 6.3 milyar dolar hibeler ve 6 milyar doları kamusal ikrazlar olmak üzere 12.3 milyar dolardı. Dünya Bankası grubu ve Uluslararası Para Fonu 6.7 milyar doların finansmanına iştirak etti. Ayrıca özel kaynaklardan 17 milyar dolar gelişmekte olan ülkelere aktı. Bunun 11.8 milyar dolarını orta vadeli Avrupa kredisi ve 5.2 milyar dolarını ihracat kredisi oluşturuyordu.

6 milyar dolarlık hibeler çıkarılırsa gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 30 milyar dolar artarak tahminen 140 milyar dolara ulaştı. Bu muazzam borçlanmadan 57 milyar doları kamusal ikrazlara, 33 milyar doları Dünya Bankası grubu ikrazlarına, 30 milyar doları Avrupa kredisine ve 20 milyar doları ihracat kredisine isabet etmekteydi.

Doğu Blok'u ülkelerinin ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmaları 1975'teki 42 milyar dolarlık artışla 175 milyar dolarlık hatırı sayılır bir yüksekliğe ulaştı. Kismen uzun vadeli gelişme yardımı olarak mülâhaza olunan ve devletlerce ve Dünya Bankası grubunca verilmiş olan 90 milyar dolar tenzil olunursa, yine de 50 milyarı gelişmekte olan memleketlere, 35 milyar doları da Doğu Blok'u ülkelerine olmak üzere özel sektör kaynaklı 85 milyar dolarlık orta vadeli Avrupa ve ihracat kredisi söz konusudur. Yıllık faiz ve amortisman ödemeleri 20 milyar dolar kadardır. Bu miktar her iki ülkeler grubunun ihracat hasılası ortalamasının takriben % 12'sine baliğ olmaktadır.

**Schweizerische Bankgesellschaft'ın
bülteninden çevrilmiştir**

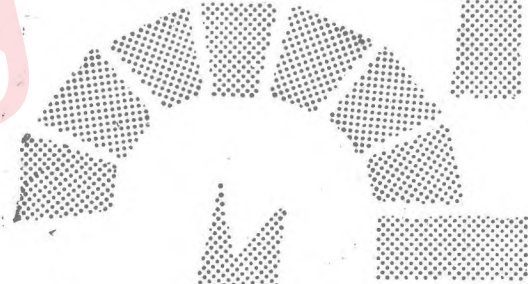
ARSLAN

tek
veya
BLOK
•yapı

• ateş tuğlası
ateş harçları
izolasyon tuğlası

Feb. 23 22 10
Mz. 44 30 40
EYÜP — İSTANBUL

11

st

Türk Bankacılık Sisteminde Kârlılık

Tuncay ARTUN

Bankalar Yeminli Murakıby

1. Giriş :

Çalışmamızın konusunu «Türk Bankacılık Sisteminde Kârlılık» ve bu kârlılığın ölçülmesi oluşturmaktadır.

Türkiye'de mevduat kabul eden 39 bankadan oluşan banka sistemi için böyle bir çalışmayı yaparken, tek tek bankaları asıl alma yerine, belli özellikleri olan bankaları biraraya getirerek gruplandırmayı yeğledik. Böyle bir gruplandırma sonunda, sistemde beş ayrı banka grubu oluştu.

Birinci grupta yer alan bankaların ortak özellikleri, tümünün özel amaçlı kamu bankaları olması. T. C. Ziraat Bankası, T. Emlâk Kredi Bankası, T. Halk Bankası, Denizcilik Bankası, Etibank, Sümerbank ve iller Bankası'ndan oluşan bu grubun 1975 yılı sonunda sistem içindeki önemi ise çeşitli ölçütler açısından şöyle belirleniyor:

Toplam mevduatın % 30,8'i, toplam kredilerin % 47,6'sı ve toplam banka şube sayısının % 31,9'u bu gruba ait. Grubun sistemde oluşan giderlere ve kârâ katılma payı ise sırasıyla % 43,8 ve % 30,6.

İkinci grupta yer alan bankalar ise «büyük ticaret bankaları» olarak adlandırılabilir. T. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, T. Garanti Bankası, T. Ticaret Bankası, T. Vakıflar Bankası ve Osmanlı Bankası'ndan oluşan bu grubun temel özelliği ise banka sistemine egemen banka grubu olması. Gerçekten de bu grup, toplam mevduatın % 61,7'sini, toplam kredilerin % 46,9'unu bünyesinde bulundurmaktadır. Yine banka şubelerinin % 54,9'u, banka giderlerinin % 49,2'si bu gruba ait olup banka sisteminde oluşan kârın % 63,1'i de bu grupta yer alan bankaların uğraşlarının sonucudur.

Kamu bankaları, büyük ticaret bankaları, yabancı bankalar ve mahallî bankalar dışında kalan Anadolu Bankası, Demirbank, Eskişehir Bankası, İstanbul Bankası, Pamukbank, Şekerbank, Türk Dış Ticaret Bankası, T. Öğretmenler Bankası, T. Tütüncüler Bankası, T. Bağcılar Bankası, İstanbul Emniyet Sandığı ve T. İmar Bankası da «diğer ticaret bankaları» olarak üçüncü grubu oluşturmaktadır. Türkiye'deki banka şubelerinin % 12,1'ine sahip olan bu grup, toplam mevduattan % 6,2, toplam kredilerden ise % 4,4 pay almaktadır. Sistemin giderlerine katılma oranı % 5,8 olan «diğer ticaret bankaları»nın kâr açısından sistemdeki önemi ise % 4,5'dir.

Banka Komerçiyale İtalyana, Banco Di Roma, Holantse Bank ve Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'nın oluşturduğu «yabancı bankalar» grubunun toplam mevduattan aldığı pay % 1,1'dir. Kredilere ve giderlere % 0,9'ar payla katılan grup, banka şube sayısının % 0,4'üne sahiptir. Grubun 1975 yılı sonunda, sistemde oluşan kâr-dan aldığı pay ise % 1,6'dır.

Mahallî bankalardan oluşan grupta ise Afyon Terakki Servet Bankası, Sağlık Bankası, Çaybank, Denizli İktisat Bankası, Egebank, Elâzığ İktisat Bankası, İşçi Kredi Bankası, Kocaeli Bankası ve Millî Aydın Bankası bulunmaktadır. Grubun, sistemin mevduat, krediler, giderler ve kârına katılma payı salt % 0,2'şer olup şube sayısı açısından önemi ise % 0,7'dir.

2. Bankalar ve Kârlılık :

Kapitalist ekonomi teorisine göre, serbest piyasa ekonomisine dayanan düzenlerde işletmelerin amacı, kârın en üst düzeye çıkarılmasıdır.

Gerçekten de teorik analizler için, işletmelerin genellikle amaçlarının kârlarını âzamiye çıkarmak olduğu üzerinde birleşilmiş bir olgudur. Bugün de geçerliliğini koruyan bir amaç olarak kârın âzamiye çıkarılmasının uygunluğu ise son yıllarda giderekten artan eleştirilere uğramıştır (1).

Bu tür eleştiriler aslında sistemin bütünlüğüne yöneltirken, karşı yanıt olarak da işletme amaçları açısından yeni amaç ayırımları yapılmaya çalışılmıştır. Bir ayırıma göre, işletmelerde parasal ve parasal olmayan amaçlar söz konusudur. «Kâr, hasılat çabaları ve iktisadîlik» parasal amaçları oluştururken, «prestij ve kudret çabaları, bağımsızlık çabaları ve ahlâkî-sosyal ilkeler» de parasal olmayan amaçları oluşturmaktadır (2). Yine aynı görüşte olanlara göre, bugün işletmeler açısından geçerli olan «tek bir amaç» değil, «amaçlar bileşimi»dir. Öncelikle istenen düzeyde bir kârlılık ve işletme varlığının artırılması, bu ekonomik amaçlara dayalı diğer emellerin sağlanması arasında optimum bir birleşmenin gerçekleştirilmesi, işletmeler için «amaç bileşimi»ni oluşturmaktadır.

Bir işletme olarak bankalar için neyin ya da nelerin amaç olduğunu saptamak ise sorunu çok daha farklı bir şekilde ele almayı gerektirmektedir. Teorik olarak normal bir işletmenin uğraşlarından fazla ayrılmayan bir uğraşı içinde oldukları kabul edilse de, işlevleri nedeniyle bankaların amaçlarını çok daha farklı bir şekilde düşünmek, yorumlamak gereklidir. Ancak böyle bir yorumlama sonucudur ki kâr elde etmenin ya da rantabl olmanın bu değişik amaçlar için deki yeri saptanabilecektir.

(1) Ezra Salomon, İşletme Finansman Teorisi, (Çev. Turgut Var), O.D.T.Ü. Yayını, Ankara, 1971, s. 14

(2) Lâtif Çakıcı, Sanayi İşletmelerinde Rantabilite, S.B.F. Yayını, Ankara, 1973, s. 10.

Makro düzeyde bankaların amaçlarının ne olduğu sorusu, kapitalist düzende bankaların işlevinin ne olduğu sorusuyla yakından ilgilidir. Bu soruyu yanıtlamadan, bankaları diğer işletmeler gibi kabul ederek, onları da salt kâr ya da rantabilite peşinde koşan işletmeler olarak görmek ve değerlendirmek yanıltıcı olabilecektir.

Bankacılık alanındaki yatırımların asıl işlevi, özel olarak bankacılık kârını artırmak değil, «sermaye»nin kârını en üst düzeye çıkarmaktır. Bu olgu, asıl olarak, üretimin yoğunlaşmasının sonucunda sanayi sermayesi ile birleşen banka sermayesi, yani «malî sermaye» için geçerlidir. Yönetim birliği ve sermaye birliği ile özelliklerini ortaya koyan malî sermaye için amaç, banka kârından çok, ekonomideki egemenlik alanını genişletmek ve bunu gerçekleştirirken de sahip olunan sınaî kuruluşların kârını âzamileştirmektir. Burada bir soru sorulabilir ve denilebilir ki «bir bankanın sermayesine katıldığı bir iştirakinin kârının artması, doğal olarak bankanın da kârdan pay alması sonucu, kârını artırmayacak mıdır?» Genel bir değerlendirmeye bu durum kabul edilebilirse de işin yalnızca bir yönüdür. Çünkü, bir holdingin sahip olduğu bir banka, o holdinge bağlı işletmelerin sermayesine katılmayabilir, fakat o işletmeleri finanse edebilir. Yine sermayesine sahip olsa bile, holding içi fon akımlarından dolayı, bankanın sermayesine katıldığı işletmelerden kâr almaması sözkonusu olabilir. Türkiye’de de bu tür malî sermayenin tipik örneklerinin bulunduğu bir gerçektir.

Bu nedenlerle, rasyonel davranan işletmelerde ana amacın «rantabilite» olduğu «işletme iktisadı» açısından genel olarak kabul edilse de, bu tür bir saptamanın banka işletmeleri için de geçerli olduğunu ileri sürmek kolay değildir. Bankacılığa ilişkin sermaye yatırımlarının amacı, daha önce de belirtildiği gibi, bankacılık kârını değil «sermaye»nin kârını en üst düzeye çıkarmaktır. Ancak bu tür bir amacın gerçekleşmesi, bir işletme olarak bankaların kârlılıklarını hiç düşünmeden hareket etmelerine neden de değildir. Belli işlevlerin yerine getirilmesi, doğal olarak «rantabl» bir çalışma düzeni içinde bulunulmasını da gerekli kılmaktadır.

3. Kâr ve Rantabilite :

Rantabilite kavramının sözcük anlamı «kârlılık»tır. Belli bir dönemde elde edilen kârın, o kârı elde etmek için kullanılan sermayeye

oranı olarak tanımlayabileceğimiz rantabilitenin oransal bir kavram olmasına karşılık, kâr mutlak bir kavramdır.

Rantabilitenin artması ya da en yüksek düzeye çıkarılması ise, sermaye sabit iken kârın artması, kâr sabit iken sermayenin azalması ya da sermayenin artmasına karşın kârın daha büyük oranlarda artmasına bağlıdır.

Bir işletmede, kârın, gelirler ile giderler arasındaki farktan oluştuğu dikkate alınırsa, gelirler $>$ giderler olması rantabilitenin (+) değer almasına (kârın oluşmasına), gelirler $<$ giderler olması ise rantabilitenin (—) değer almasına, yani zararın oluşmasına yol açacaktır. O halde, rantabilitenin «maksimize» edilmesi, bir yerde giderler sabit iken gelirlerin artırılması ya da giderler artarken gelirlerin daha fazla bir hızla artırılması çabalarıyla yakından ilgilidir.

4. Rantabilite Türleri ve Türk Bankacılık Sisteminde Rantabilitenin Ölçülmesi :

Bankaların genel kârlılığını ölçen oranlar, toplam kârın sermayeye oranlanması ile elde edilir. Kâr ve sermayenin türlerine göre, bankalarda iktisadî rantabilite, işletme rantabilitesi, uzun vadeli kaynaklar rantabilitesi ve malî rantabilite olmak üzere dört tür kârlılık oranı hesaplama olanağı vardır.

Banka sisteminde, genel kârlılığın ölçülmesi için her ne kadar bu oranların tümü kullanılabilirse de en yaygın olarak malî ve iktisadî rantabilite oranları kullanılmaktadır.

a) Malî rantabilite :

Bir bankanın kârı ile özsermayesinin birbirine oranı, o bankanın malî rantabilitesini verir. Malî rantabilite saptanırken genellikle belli bir dönemin tüm giderleri ve kâr üzerinden alınan vergiler çıktıktan sonra kalan «net kâr» kullanılır.

Malî rantabilitenin paydasını oluşturan banka özsermayesi ise bankanın net aktifi ile yabancı kaynakları arasındaki farktır. Bu fark, bir başka deyişle, bankanın ödenmiş sermayesi ile ihtiyatları toplamına eşittir.

Bir bankanın malî rantabilitesi, o bankanın kârlılık durumunu değerlendirmek açısından anlamlı bir ölçüttür. Bu oranın saptanmasında pay olarak net kâr alınırken, payda için de ortalama özsermayenin alınması daha gerçekçi olacaktır. Gerçekten dönem içinde kârla kapanan uğraşların sonucu olarak bankaların ihtiyatları sürekli yükselmektedir. Yine sermaye artırımları normal uğraşı döneminde sık sık olmasa da yapılabilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra malî rantabilite, net kâr / ortalama özsermaye olarak özetlenebilir.

Aşağıdaki tabloda, 1972-1975 dönemi için kamu bankaları, büyük ticaret bankaları, diğer ticaret bankaları, yabancı bankalar ve mahallî bankalar grupları için bulunan malî rantabilite oranları gösterilmiş ve son kısımda banka sistemi için yine aynı dönemde saptanan genel malî rantabilite oranlarına yer verilmiştir.

Malî rantabilite oranları saptanırken «pay»da, saptama zorluklarından dolayı net kârlar yerine «safî kâr»lar esas alınmıştır.

		Ortalama Özsermaye (Bin TL.)	Kâr (Bin TL.)	Mali Rantabilite %
Kamu bankaları	1972	3.445.852	151.139	4,4
	1973	3.622.495	395.333	10,9
	1974	3.817.841	399.877	10,5
	1975	4.089.368	622.412	15,2
Büyük ticaret bankaları	1972	1.428.636	540.050	37,8
	1973	1.888.491	634.134	33,6
	1974	2.371.771	776.839	32,7
	1975	2.808.515	1.344.117	47,9
Diğer ticaret bankaları	1972	256.783	38.551	15,0
	1973	310.099	42.734	13,8
	1974	389.400	54.200	13,9
	1975	486.848	91.939	18,9

Yabancı bankalar	1972	54.930	17.902	32,6
	1973	62.577	24.175	38,6
	1974	67.753	29.306	43,3
	1975	70.777	33.229	46,9
Mahallî bankalar	1972	31.620	3.107	9,8
	1973	36.911	4.391	11,9
	1974	42.585	3.186	7,5
	1975	47.178	3.638	7,7
Banka Sistemi	1972	5.217.822	750.749	14,4
	1973	5.920.564	1.100.764	18,6
	1974	6.689.351	1.263.408	18,9
	1975	7.502.552	2.095.235	27,9

Türk banka sisteminde malî rantabilite, 1972-1975 döneminde sürekli artarak % 14,4'den % 27,9'a yükselmiştir.

Malî rantabilitesi en yüksek olan banka grubu büyük ticaret bankaları (% 47,9) olup bu grubu, yabancı bankalar (% 46,9), diğer ticaret bankaları (% 18,9), kamu bankaları (% 15,2) ve mahallî bankalar (% 7,7) izlemektedir.

b) İktisadî Rantabilite :

Bir bankanın çeşitli kaynaklardan sağladığı toplam kârının, aynı dönemde kullandığı toplam varlıklarına oranı, ilgili bankanın iktisadî rantabilitesini verir (3).

Bankalarda iktisadî rantabilite saptanırken, oranın payı olarak bankanın «net kâr» kullanılabilir. Net kâr, bankaların ödedikleri vergilerden sonra kalan kârlarını belirtir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bir bankanın net kârı, o bankanın tüm varlıklarının verimini kapsamaz. Çünkü, bir bankanın toplam varlıklarının kullanılması sonucu elde edilen hasıla, net kârdan başka, mudilere ve diğer kredi verenlere ödenen faizleri, devlete ödenen vergileri de kapsar. Bu nedenle, bir bankanın iktisadî rantabilitesi bulunurken, oranın payı-

(3) R. D. Kennedy ve S. Y. McMullen, Finansal Durum Tabloları, İ.Ü.İ.İ.E. Yayını, İstanbul, 1967, s. 865.

na özsermayenin hakkı net kâr, dış kaynaklara ödenen faizler ve «tasarrufu teşvik» ikramiyeleri ile devletin aldığı vergilerin toplamı konulmalıdır. Ancak bu üç çıkar grubunun bankadan aldıkları çıkarların toplamı, banka varlıklarının verimine eşittir (4).

Böyle bir yorumlama sonunda, bankanın toplam varlıkları ile oranlanabilecek tutarlı bir «pay» elde edilmiş olur.

Bankalarda fon kaynaklarına bakılmaksızın varlıkların kazanç güçlerini ölçen, bir başka deyişle bankaların ekonomik üretkenliklerinin ve genel yeterliliklerinin ölçüsü (5) olan iktisadî rantabilite, 1975 yılı için Türk Bankacılık Sistemi açısından % 4,5 olarak saptanmıştır.

Toplam kârın (safi kâr + ödenen faiz ve komisyonlar + «tasarrufu teşvik» ikramiyeleri + reklâm ve hediye giderleri) toplam gelirlere oranı ile oluşan «sürüm rantabilitesi»nin, toplam gelirlerin toplam aktiflere bölünmesinden oluşan «aktiflerin dönüş hızı» ile çarpımı sonucu bulunan iktisadî rantabilite, 1971-1975 dönemi için ve çalışmamızın başında yer alan banka grupları itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

		Dönüş Hızı	Sürüm Rantabilitesi %	İktisadî Rantabilite %
Kamu bankaları	1971	0,061	50,9	3,105
	1972	0,056	54,1	3,029
	1973	0,062	55,5	3,441
	1974	0,065	57,6	3,744
	1975	0,078	59,7	4,657
Büyük ticaret bankaları	1971	0,083	50,2	4,167
	1972	0,081	54,4	4,406
	1973	0,083	51,5	4,275
	1974	0,087	50,5	4,394
	1975	0,082	52,3	4,289

(4) Hasan Gürbüz, Ticaret Bankalarında Genel Rantabilitenin Ölçülmesi, Muhassebe Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1976, Sayı 2, s. 94.

(5) Öztin Akgüç, Malî Tablolar Analizi, T.B.B. Yayını, Ankara, 1973, s. 256.

Diğer ticaret bankaları	1971	0,089	43,6	3,880
	1972	0,089	49,0	4,361
	1973	0,080	46,7	3,736
	1974	0,085	45,2	3,842
	1975	0,087	45,5	3,959
Yabancı bankalar	1971	0,089	56,4	5,020
	1972	0,081	54,4	4,406
	1973	0,090	53,3	4,797
	1974	0,087	57,1	4,968
	1975	0,081	57,9	4,690
Mahallî bankalar	1971	0,094	55,7	5,236
	1972	0,090	54,9	4,941
	1973	0,084	53,9	4,528
	1974	0,087	47,5	4,133
	1975	0,094	49,5	4,653
Banka Sistemi	1971	0,072	50,1	3,607
	1972	0,070	53,9	3,773
	1973	0,073	52,8	3,854
	1974	0,076	53,2	4,043
	1975	0,081	55,1	4,463

Türk bankacılık sisteminde iktisadî rantabilitenin giderekten yükseldiği yukarıdaki tablodan görülmektedir. Sistemin 1971 yılında % 3,6 olan iktisadî rantabilitesi, 1975 yılında % 4,5 olarak gerçekleşmiştir.

1975 yılı sonunda iktisadî rantabilitesi en yüksek banka grubu «yabancı bankalar» (% 4,690) olup bu grubu kamu bankaları, mahallî bankalar, büyük ticaret bankaları ve diğer ticaret bankaları izlemektedir.

Büyük ticaret bankaları ile diğer ticaret bankalarının iktisadî rantabiliteleri en düşük banka grupları olarak belirlenmesi, ilgi çekici ve daha önce bankaların işlevleri konusunda yapılan yorumları doğrulayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

SEVGİLİ

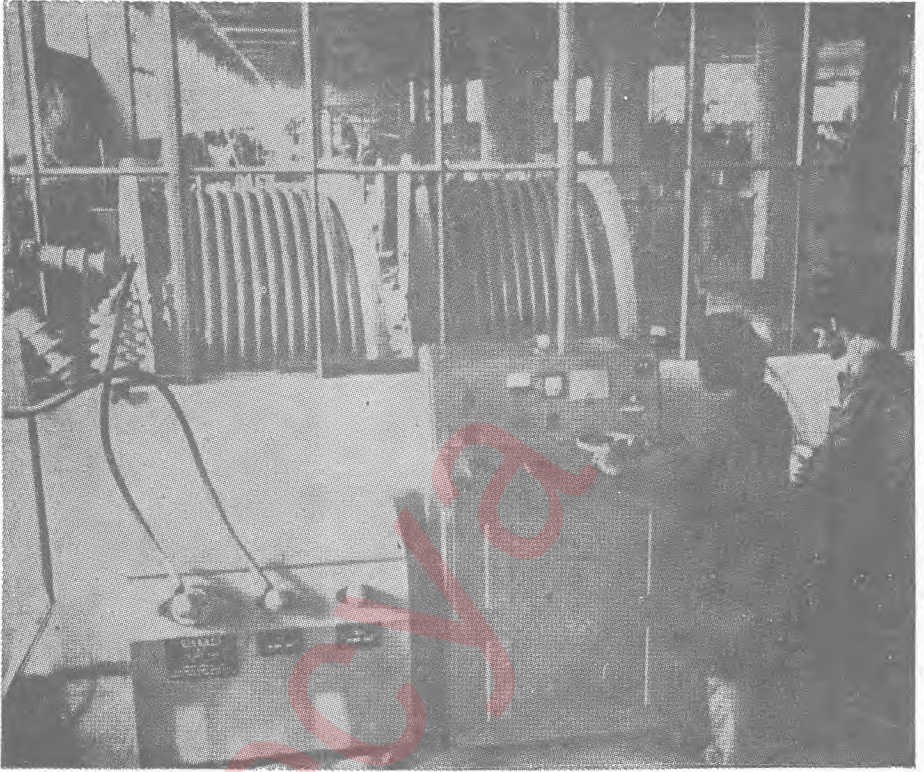
İKTİSATÇILAR

3. İktisatçılar Haftasının

Yuvarlak Masa Toplantıları

Cemiyetimiz Tarafından

Kitap Halinde yayınlanacaktır.

kalite, kontrol, araştırma...

Güven verici mi?
Üstün bir teknikle mi üretiliyor?
Her türlü doğal ve mekanik
zorlamalara mukavim mi?
Türk Standartlarına uygunluk sağlanmış mı?

Size ulaşmadan önce kontrol laboratuvarlarında
titizlikle incelenir.

ve güvenle kullanabilirsiniz AN-KA'yı.

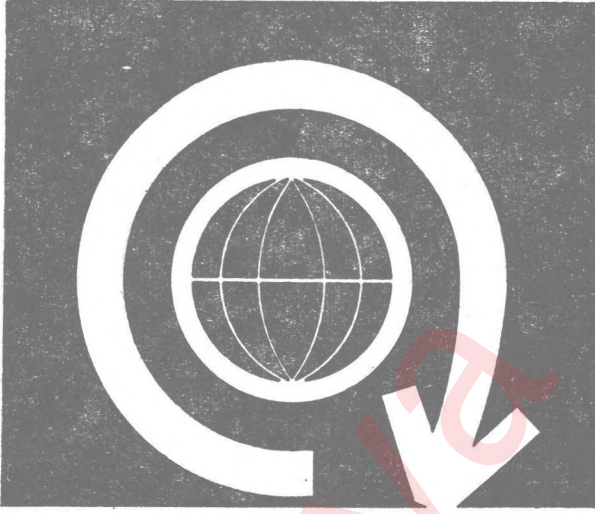
an-ka
kabloları

sanayi ve ticaret anonim şirketi

Merkez Karakoy Sair Ziya Paşa Cad. No 55-57 İSTANBUL Tel 44 73 07 49 01 37 Fabrika Tel 25 50 98 25 50 99

© NORMANS 22.9299

(Norma Ajans)

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

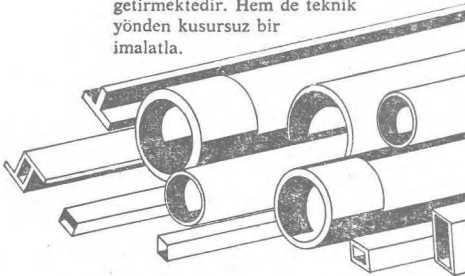
Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

Sanayide ve İnsaatta, Borusan sizinle!

Bütün teşebbüslerinizin güvenilir bir desteğe ihtiyacı vardır. İşte istifadenize sunduğumuz Borusan çeşitleri size bu imkânı getirmektedir. Hem de teknik yönden kusursuz bir imalatla.

Başlıca çeşitlerimiz :

- Su ve gaz boruları
- Sanayi boruları (Mobilya ve ekzoz borusu)
- Profil borular
- Kalın etli profiller
- Pencere profilleri
- Paslanmaz çelik borular
- Ambalaj çemberi
- DKP bant

BORUSAN

Teknikte gerçek aşama

“ev”limisiniz?

Güzel dekore edilmiş, sizi mesut eden, sıcak bir eve mi sahipsiniz? O halde, evinizi kışın karından, ilkbaharın rüzgârından, yazın güneşinden, sonbaharın yağmurundan, koruyunuz. Bu koruma işini CBS Akrolit Dış Cephe Kaplama Boyası en mükemmel şekilde yerine getirecektir. CBS Akrolit Saf Akrilik Dış Cephe Kaplama Boyası evinizin dış cephesini bir zırh gibi sarıp dış tesirlerden korur.

Üstelik birbirinden cana yakın renkleriyle evinizin dış görünüşüne göz alıcı bir güzellik getirir. CBS dev Alman Kimya kompleksi BASF (Badische Anilin und Soda Fabrik A.G.)'ın özel formülleriyle Türkiye'de CBS Boya-Kimya fabrikalarında imal olunmaktadır.

Evinizi CBS Akrolit sarsın. Eviniz kara, yağmura, güneşe, rüzgâra karşı yıllarca korunsun.

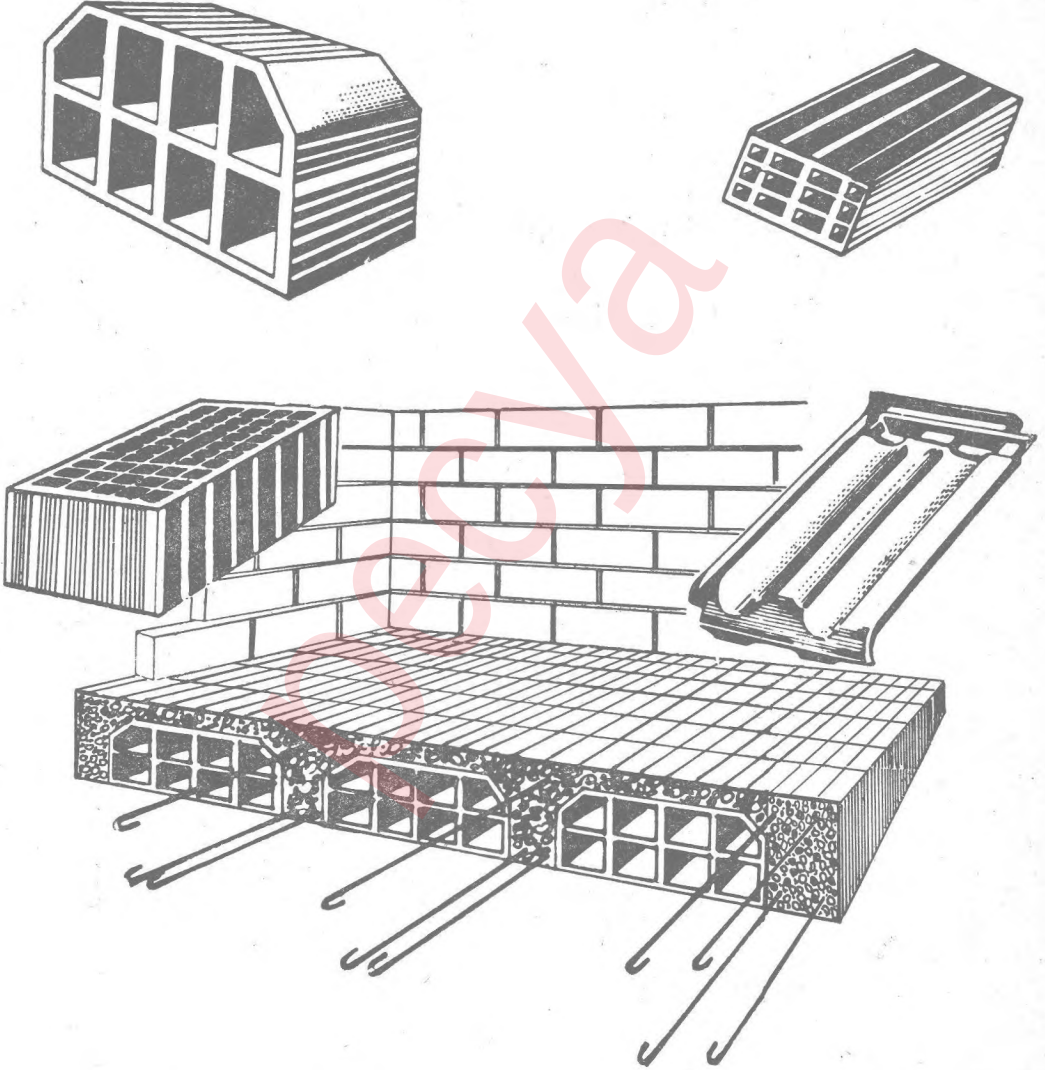

CBS Akrolit®
dış cephe kaplama boyası

CBS BOYA-KİMYA SANAYİ ve TİCARETİ A.Ş.
Karaköy Kardeşim Sok. 44/3 İstanbul Tel: 49 67 10

TUĞLA-KİREMİT ve ASMOLEN FABRİKALARI

KADIKÖY SATIŞ BÜROSU

Mühürdar Fuat Bey Sokak Talas İş Hanı kat 1
Kadıköy-İstanbul Tel.36 13 42- 36 48 98

İSTANBUL SATIŞ BÜROSU

Meclisi Mebusan Cad. Arhan Salıpazarı-İstanbul
Tel. 45 50 00

Harbivedeki YAPI ENDÜSTRİ MERKEZİ'nde bulunan standımızın görülmesini rica ederiz.

**Sevgili
iktisatçılar...**

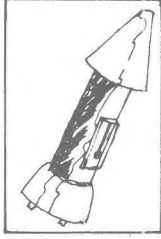
**Dergiye ilân
veriniz,**

*

**Dergiye ilân
bulunuz,**

*

**Zira bu eser
sizindir ..!**

eğitici oyuncak :
füze kumbara

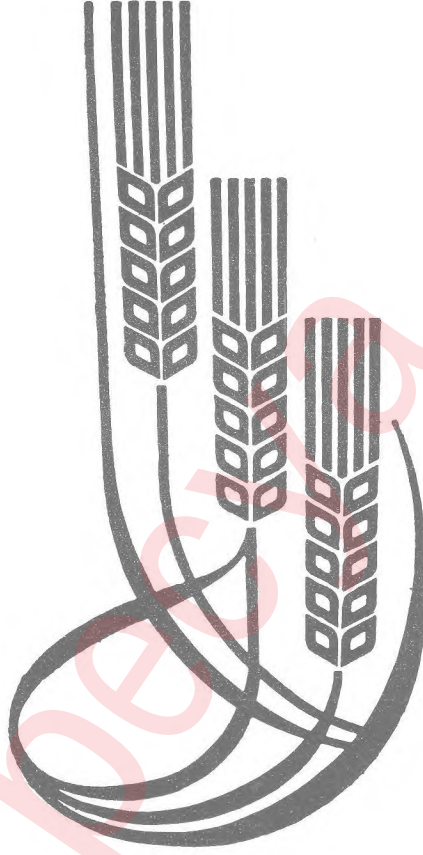
Çocuklarınızı oyun çağından
tasarrufa alıştırmak içindir.

TÜRKİYE
GARANTİ
BANKASI

Sizlerle mutlu - Sizlerle güçlü

ANLAK

T.C.ZİRAAT BANKASI
HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde bulunmaktan
kıvanç duyar.

OTOMATİK TELEKS ŞEBEKE

ÜRÜNLERİ CUMHURİYETİ

